

О. Мох.

Книжки і люди.

1/270/122

УДК 74

Всима

ОЛ.МОХ
КНИЖКИ
і ЛЮДИ

Р.

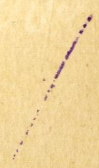
У.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

10/17

306.5

06

3037/16

10

ОЛЕКСАНДЕР МОХ

КНИЖКИ І ЛЮДИ

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Видавничий Інститут „Добра Книжка” — ч. 125.
Л Ь В І В

Р. Б. 1 9 3 8.

Ш 402.03+
Ш 5(0)5-30

ЦЬОГО Ж АВТОРА ВИЙШЛИ :

[Орест Петрійчук]: Про це,
що люблю я еротики — Прага-Львів
1924 [два видання, вичерпані].

[Арамис]: На фронті української
книжки — Львів 1937.

Показчик змісту „Нової Зорі”
рр. I—IX. — Львів 1937.

Самоосвітні видавництва — Львів
1938.

~~3065.~~

Накладом автора. — Печатано 2000 примірників.
— З друкарні „Графія” під управою Григорія
Андріїва, Львів, вул. Тиха ч. 5.

ВІД А В Т О Р А

„Видрукували мене” вперше 1917 року, в гімназійнім часописі „Відродження”. Від того часу минуло двадцять літ; з них вісімнадцять літ перейшло мені на праці видавця й публіциста. За той час перейшло через мої руки багато — по-верх сотні — чужих книжок, що їм я мусів бути з обовязку хресним батьком. За ввесь той час лише раз согрішив я авторськими амбіціями: видав під псевдонімом свої молодечі вірші.

Та переглядаючи річники різних часописів, я спостеріг, що від будня міг би я — видавець — стати хресним батьком себе самого — письменника-публіциста. І стало мені жаль, що все моє письменницьке „я”, невидане в книжках, пропаде безслідно в жовтіючій масі деревного паперу старих газет.

До того найшлися ще люди, які радили мені видати мої статті окремою збіркою. Одні хотіли мабуть, щоб я такою збіркою скомпромітувався вже раз як „симпліфікатор”. Другі — хвалили на правду щиро й навіть лаяли мене, коли я відмовляв їм рації щодо такого видан-

ня. Багато читачів моїх статей — казали ті мої приятелі — часто обиджує мене висказом: „Пише в такім дусі, бо так йому кажуть”. Отже треба мені засвідчити власним накладом і повним назвищем те, що пишу для власних переконань, а не виключно для хліба.

Третя причина, чому видаю отсі мої статті окремою збіркою, — вже чисто суспільного характеру. В нас люди не хочуть читати українських книжок, а вже особливо не люблять книжок з католицькою ідеологією. Врешті ті, що беруться читати наші книжки, ставляться до них дуже некритично, головню ж щодо етичних промахів чи навіть вартостей у тих книжках. Отже заохотити людей до української, спеціально до католицької книжки та — крім інших критеріїв — указати читачам ще й на етичний критерій при оцінці вартости книжок — це була третя й може найголовніша причина виходу тієї книжки.

Видаючи ті статті, просто як відбитку з часописів, де вони були друковані, не маю вже змоги справляти їх мовну чи правописну сторінку: вона така, як її хотів мати редактор даного часопису. Не маю також змоги створити з тих статей якусь більш однородну змістову цілість — от, хліб просто з печі, без вибору, без окрас і мабуть іще навіть занадто свіжий як на книжку...

ЛІТЕРАТУРА Й КРИМІНАЛ

Літ тому мабуть десять дістав я листа від одної монахині з докорами, що пускаю в катол. місячнику „Поступі” — страшенну порнографію. Тою порнографією мала були новинка про содомські експерименти лікаря Воронова. Новинка про те подана в „Поступі” була дослівним перекладом з німецького католицького журналу „Натур унд Культур”, який також „Нова Зоря” часто поручала. Але та монахиня сього не знала й відразу накинулася на мене не лише за порнографію, а ще й писала, що „такими річами „Поступ” приносить сором усьому українському народові перед усім культурним світом”. І при тім не забула додати, так собі, „кольку в бік”: „Ви там у Львові, як котрий талант має, то зараз свинства пише...” „Ви, там у Львові” — то значило ніби т. зв. літературна братія, письменники, критики, публіцисти, журналісти.

Такі й подібні факти часто доводиться читати публіцистові чи письменникові, особливо з католицьких кругів. От примір. у тімже „Поступі” печатано

кілька новель Честертона, яких герой — католицький священик Бравн — бере участь у викриванні всяких проступків, наче якийсь детектив. Честертон виразно зазначає мало що не в кождім таким оповіданні, що о. Бравн не відкриває злочинців на те, щоб віддати їх в руки поліції, а на те, щоб їх повернути для добра, щоб вони покалися, щоби поправилися. Та помимо тих застережень і хоч увесь світ має Честертона за визначного католицького письменника, знову якийсь пересадний читач написав до „Поступу” листа, що мовляв „Ви понижуйте священичу гідність”... і т. д. Словом, трудно вдоволити наших українських читачів-католиків, які нераз хочуть конечно бути „більше папські, ніж сам Папа” й те, що на Заході католики причислюють до католицької літератури, в нас уважають за... порнографію.

Та проте в висказі „Ви, там у Львові, як котрий талант має, то зараз свинства пише” — є дещо правди. Не кажу про „таланти”: у Львові якраз тоді їх майже не було. Але правда, що звичайно т. зв. „літератенфольк” — літературники — справді мають більший нахил до гріхів тай уже нераз тим сумно „вславилися”. От хочби з наших найбільших поетів відомі були: два з п'янства, один з гомосексуалізму, один з розпусти і т. п. Не виходить іще з того, що „отже і

католицькі письменники такі самі", хоч і тут були погані випадки, прим. славний французький поет Франсуа Війон (Villon), який хоч і написав кілька справді прекрасних релігійних поезій, то проте як злодій і грабіжник двічі стояв під шибеницею. Або такий Барбе д'Оревії (про нього ширше, гл. „Нова Зоря" ч. 951, стаття п. з. „Чортиці з Бібліотеки Діла"), який жив і писав неморально, хоч мав себе за католика й консерватиста-монархіста. Або такий всесвітньої слави французький письменник як Шатобріян, що хоч і писав славні твори в обороні віри, то проте сам був відомий донжуан. Були і в нас, у Галичині, подібні випадки з письменниками, які вважали себе католиками, та про них не буду говорити, бо ті люди ще живі. Отже не диво, що по таких примірах літерати й письменники не мають доброї слави в простих читачів, які мало коли вміють розрізнити приватне життя письменника від ідеалів його творчості. Всетаки для людей справді інтелігентних не було сумніву щодо того, що несправедливо радикалізувати свої погляди на письменників аж так, щоб через тих кількох злих письменників - людей думати, що вже всі письменники такі самі.

Та з другого боку ті „позалітературні люди", нераз дуже наївні, всетаки мають частинно рацію, коли ставляться до письменників з деяким недовірям. О-

собливо, коли роблять се відносно сучасних літераторів. Колись грішний письменник пішов собі, так би сказати, приватно, а бодай у своїх творах проповідував не раз високі ідеали, хоч не виконував їх у житті. Зате сучасні грішники - письменники переважно стараються втягнути це своє грішне життя в літературу й так таке життя не то виправдати, але навіть за взір поставити. Такі люди на основі свого душевного стану фальшують „таблиці вартостей”, обезцінюють важні досі цінності, а підносять досі нічого не варті, признають безвартісне за вартісне. Ширше про те пишу в своїй брошурі „На фронті української книжки”. (Порівняй сторінку 3 і далші).

Таке наставлення спеціально на руку масонерії й большевизмові й тому ті дві ворожі Церкві організації так щиро спомагають усяку розкладову літературу. Часом навіть до сього самі признаються, як от примір. Радек-Собельзон, що в большевицьких „Ізвестіях” (1935, ч. 202) писав виразно: „Се для нас (большевиків) має величезну користь; література розкладу — не наша література, але се дуже добре, коли ворог розкладається.” Як доносить ПАТ дня 8. X. 1937 з Ріо до Жанера, шеф військового кабінету президента Бразилії оповістив письмо, сконфісковане підчас ревізії в одного агента Комінтерну. В тім

письмі — Комінтерну для зорганізування в Бразилії комуністичної революції — по осуді помилок, які бразилійські комуністи зробили там підчас революції в 1935 році й цікавих подрібних інструкціях, як перевести нову революту — читаємо м. і. поручення „розбудити серед товпи сексуальні інстинкти, які є могутнім стимулом у революційній акції.” Такі інстинкти розбуджує очевидно найкраще т. зв. красне письменство. Отже масонерія й большевизм всіми силами допомагають творити розкладову літературу порнографії, дефетизму й кримінального бестіялізму в тих державах, де ще не запанував „людовий” фронт. Чудовим зразком країни, де така література розрослася до нечуваних розмірів, була догітлерівська Німеччина. Кримінал і література так там були зрослися, що виходили навіть осібні серії біографії злочинців,¹⁾ так як у католиків життєписи Святих! Відомий порнограф-Жид др Магн. Гіршфельд мав там осібний ніби „науковий інститут”, у яким під маркою „научних дослідів” видавав найгіршу порнографію й пропагував гомосексуалізм і всякі інші збочення як зовсім „природну” річ. Тепер ся голота перемандрувала головно до Франції і до Польщі. Навіть у нашій Львові скрізь

¹⁾ Видавництво „Die Aussenseiter der Gesellschaft“ і б. і.

по виставах стрінете порнографічні німецькі книжки, а недавно Жид-книгар мав процес за їх поширювання.

Та не лише ті криміналісти - люди й їх книжки перекочували в Польщу; гірше, що в самій Польщі повстав той самий дух криміналу в літературі. Сприяють йому головно різні спритно - закриті видавництва, які просто спеціалізуються в видаванні розкладової літератури. В моїй брошурі „На фронті української книжки” (уступ п. н. „Приготовляють нове радянське видання”) подав я цікаві дані про одно таке видавництво. Пригадаймо дещо з того. Отже на загальне число 242 авторів, яких твори те видавництво видало, авторів комуністів маємо 26 з 65 творами. Авторів воюючих безвірників є 46 (!), натомість католиків тільки 4 з 13 творами (в тім числі один твір перекладав комуніст, отже напевно сфальшував його католицькі вартості). Авторів пацифістів і дефетистів є 79, порнографів і виступаючих проти католицької моральности 143 (60%!), деякі з них захвалюють навіть содомію. Загалом на 242 авторів є 13 („феральне” число) морально добрих, решта коли не зла, то дуже сумнівна. Цікаво порівняти добір книжок і авторів обговорюваного видавництва з каталогом большевицького „Державного Видавництва України”: відразу кинуться нам в очі ті самі прізвища й заголовки! А проте 585 книжок того

видавництва — сьогодні підстава майже кожної польської визначальні книжок...

Не диво, що в останніх часах у Польщі — як пише польський часопис „Подбіпента” (ч. 39 з 1937), зачинається нажалі затирати межа між званням письменника і повним криміналом. Злодій-грабіжник Урке - Нахальнік і б. вбивник-грабіжник Сергіюш Пясецькі з криміналістів авансували мало що не на членів академії літератури, натомість один з найвизначніших публіцистів польського людowego фронту, Першель, (псевдо „Альберт”) виявився... шефом дінтоїри (нелегальний суд) комуністичної партії й дістав 21. IX. 1937 шість літ в'язниці за організацію кількох каптурових мордів”. (Аналогію мали ми вже, нажалі, і між нами, Українцями: тому кілька літ за участь у комуністичнім каптуровім суді, якого вислідом було вбивство мнимого провокатора, молодий український поет і новеліст, безвірник Володимир Шаян, дістав два роки тюрми). „Дещо скорше мусіли замкнути в Коронові (заведення для непоправних злочинців) редактора тижневика польської анархосанаційної гадки (зі „Звйонзку Звйонзкуф Заводових”), Бернацкого, за викликання розрухів, за шпіонажу, накликування до дезерції й убивств. Рівночасно в соціалістичнім „Дзенніку Людовім” з 20 вересня 1937 якась пані Ленчевска

авансує на літерата... Хаскелевича (комуніста, що застрілив сержанта Буяка), котрий „переживає як письменник... Уявлене переживання мистця — се головний момент твору”. — Врешті ціла літературна демократія робить гам, щоб випустити з вязниці мало що чи не пів тузина виленських поетів, філософів, публіцистів, запідозрених у зв'язках з людьми типу Бернацкого й Альберта.

Людово - фронтовий, україножертний „Львовскі Ілюстр. Експрес Вечорни” в 2262 числі подає цікаву двошпальтівку п. з. „Пенд злодзеї до літератури і дзеннікарства”:

„Сенсаційного відкриття доконала припадком варшавська поліція. Підчас ревізії в помешканні пасера при вул. Приокоповій найшли щоденник, видаваний злодіями для злодіїв. Сей щоденник, п. зн. „Наше Життя”, ведений у якнайкращий фаховий спосіб, містив передовицю, новинки, фахові статті з ділянки „долинарства, шопенфельдівства” (назви різних злодійств), розбивання кас і т. п. Часопис дуже поправно редактований, мав статті писані найчистішою польською мовою. Крім тих постійних відділів „Наше Життя” давало правні поради, поліційну хроніку і навіть гумористичний куток. Були також оголошення злодійських посередників, які доставляли „за помірковану оплату” потрібне злодіям знаряддя... — При дальших розшуках найдено в меліні Йоська Гутнахера при вул. Бураківській кілька десятків примірників згаданого часопису. Виявилось при тім, що Гутнахер був головним гуртівником часопису й доставляв „Наше Життя” поодиноким кольпортерам. Крім того в його помешканні викрили помножник найновішого типу, кілька вступних статей, машину до писання та

матрици готові до друку. „Наше Життя” йшло в накладі 2 тисяч примірників та мало великий попит серед злочинців; ціна примірника була 20 грошів. — Проводила редакційною колегією студентка варшавського університету, Фрайндля Льоттер-Суховольска, жінка відомого вломника й криміналіста. Крім того до редакції належали: б. урядник магістрату Павел Закшевський та відомий злодій Сергій Попов. Директором адміністрації й кольпортажі був Хаїм Маковер. — Відкриття цього потайного часопису це великий успіх варшавської поліції. На підставі найденої листи постійних передплатників ведуть тепер дальші арештування. Слідство в тій справі йде в столиці й на провінції.”

Смішно й сумно таке читати. А про те література, яку творять такі письменники, розходиться в Польщі дуже добре. Ось прим. видавництво „Руй” видало повість „Коханек Велькей Недзьведзіци” Сергія Пясецкого, засудженого за вбивства й грабіж на досмертну тюрму. Пясецкого за стараннями польських редакторів і письменників недавно випустили з в'язниці Св. Хреста й він живе тепер у Львові. Отже згадана книжка Пясецкого, в якій він малює життя злочинців, книжка повна прихильности й виrozumіння для злочину й розпусти, розійшлася продовж кількох місяців і сьогодні вже випечатано її дальший наклад, хоч се книжка дуже дорога...

Редактор націоналістичного тижневика „Просто з мосту” — Станислав Пясецкий написав статтю про свого одноіменника Сергія Пясецкого. Кінчить ту статтю так:

„І рівночасно пригадую собі: Жие в селі Прендоціні молодий хлопець, Олександр Блахньо. Нікого не обікрав і не ограбив. Ніякий суд не засудив його на тюрму. Натомість суспільний улад у Польщі присудив йому досмертно пасти корові на прендоціньских пасовищах. Бо родився він у дрібнорільничій хлопській родині. Олександр Блахньо се теж письменник, що правда лише початковий... У „Просто з мосту” появилoся його зворушливе оповідання п. н. „Книжка й корови”... Олександр Блахньо має безсумнівний письменницький талант. Та він лише пастух, а не вязень зі Св. Хреста. Се замало сензаційне. Не відізвався за ним ніхто... Бо ж се — лише пастух...” („Просто з мосту”, ч. 145).

Чому так у Польщі діється? Просто тому, що польські католики мінімально мучаться видавниче-літературною діяльністю. Навіть польський орган „Культура”, який видає о. прал. Брос, головний діяч Католическої Акції, навіть ся „Культура” що друге число волить насміхатися з Українців („Відли в гербе” і т. п. „культурні” хамства) або лаяти польський уряд за... підпирання української іриден-ти на Волині(!)... Зрозуміла річ: лекше лаяти, ніж самому щось зробити. А в висліді дістануть щораз більшу „декомпозицію” польських національних сил і щораз більший зріст сил „людового фронту”. Зовсім не дивуюся польським большевикам, які на минулорічній зїзді у Львові публично хвалилися, що „юж ідзе звиценство червоне”. І нагадуються мені розумні слова нашого літописця про зухвалого князя-поганина Святослава: „Чужого шукаючи, своє згубив”...

ПРО КАТОЛИЦЬКУ БЕЛЕТРИСТИКУ

Нема сумніву, що наш галицький український католицизм сильно зріс у порівнянні з його довоєнним станом. Коли до війни інтелігент-католик був „дивоглядом”, то тепер католик іще псує декому кров, але вже не дивує. Ще в 1920 р. деякі наші панни не подавали мені руки, бо я був „клерикалом”, а вони під тим словом розуміли „зрадника нації”. Сьогодні ті самі пані — ходять уже до церкви, бодай на національні „свята”... Се великий поступ...

А проте... Ще й сьогодні є ділянка, в якій нашому католицизмові й далше не подають руки, де він чужий, як житель гетта в палаті князів. Се ділянка белетристики, красного письменства (оповідань, новель, повістей і т. п.).

Найвищі завдання католицизму не з цього світа; проте католицизм жиє в цьому світі. Коли католицизм має бути „всім для всіх”, то годі йому відгороджуватися від якихнебудь ділянок духа, отже й від культури. Замикання себе перед деякими справами се не splendid isolation, тільки ghetto.

Ділянка белетристики, в якій наш католицизм так „блискуче” ізолюється, се дуже важна справа сьогоднішнього культурного життя. Давно минули часи, коли белетристику вважали лише забавкою для паннів у „романсовому” віці. Сьгодні одним із перших завдань трьох наскрізь новочасних суспільних революцій — большевизму, фашизму й гітлеризму, було не що інше, як знищення „невідповідної” й допомога розвиткові „відповідної” белетристики. Наворот сей у своїм негативнім постулаті пригадує індекс заборонених книжок, чисто католицьку установу, яка досі була „притчею во язицїх”...

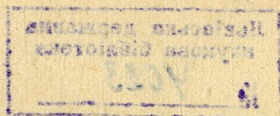
І на диво, ми — галицькі католики — беремося досі до католицизування белетристики в дивно перестарілий спосіб: самою анатемою. Тимчасом така духова потреба людини, якою сьгодні є белетристика, раз розбуджена не дасться вже загнати в ніщо. Коли не знайде заспокоєння в католицькій середовищі, то шукає його поза ним. Чудацько-еклектичні, грубо некатолицькі „погляди” деяких наших галицьких католиків (про се в „Н. Зорі” з 1937 р. в чч. 1072, 1073, 1074 був ряд фейлетонів М. Курчинського п. н. „Помічення з ферій”) мають своє джерело головно в акатолицькій белетристиці, якою католики годуються. Беруть вони ту белетристику з жидівських і

польських визичалень книжок; а й ті, що є, українські визичальні теж ведені в акатолицькім дусі, як про се була мова в згадуваних фейлетонах „Нової Зорі”. Зате християнські бібліотеки мають книжки переважно аскетичного характеру і то старої форми, яких — поза малими виїмками — майже ніхто не визичає, бодай у місті. Знаю се з досвіду, як б. бібліотекар Марійського Т-ва й інших Товариств. До того шефи деяких християнських бібліотек звичайно держаться ще старого, сьогодні смішного засновку, що — мовляв — „романси псують характер”... Такий „дух конвікторства” — не життєвий, бо — як відомо — є ріжні „романси...”

Рецензій на закордонні католицькі згл. позитивні книжки в нас — поза „Новою Зорею” й „Дзвонами” — майже нема, а „Літературні Сторінки” в наших щоденниках ведені звичайно в дусі не лише некатолицькім, але противнім навіть звичайному позитивному націоналізмові! Звідкиж наш пересічний католик має знати про існуюче й навіть гарно розвинене католицьке красне письменство закордоном, коли звичайно не чув і не бачив навіть такої гарної й повчаючої книжки, як от прим. видання ОО. Єзуїтів п. н. „Udział twórczości katolickiej w dzisiejszej literaturze świata.” (про се писав я в „Новій Зорі” ч. 947, в статті „Католицьке

письменство сучасності"). Отже католики читають звичайно те, що розрекламовують жидівсько-польські газети, різні „Веки", „Експреси" й „Курери". От недавно приїхав до Львова старушок священик та розпитував по різних книгарнях за твором відомого атеїста й большевика; на гадку того священика мав се бути знаменитий твір, бо він „читав про нього дуже прихильну рецензію — у „Веку"... Що той „Век" служить скрито ідеї т. зв. „демократії" (читай: людowego фронту), того наш провінціонал не брав у рахунок. Отже читають наші люди й попитують за авторами-вимітнями, яких твори просто ганьба для краси й моралі. Попитують наші католики за творами, що їх сьогодні гітлерівці зовсім справедливо обливають нафтою й палять.

Наш „одинокий щоденник" у своїй „Літературній Сторінці" пропагує твори майже самих Жидів й інших „демократів та поступовців", фальшує розуміння терміну „католицьке письменство", а в „Бібліотеці Діла" виходять сфальшовані переклади різних книжок, що їх Церква заборонила читати. Подібно маєть ся справа і з націоналістичними „Українськими Вістями", де правдивий націоналіст (сидів же кілька літ за націоналізм) др О. Бабій спокійно поручає таких розкладових письменників як Піранделльо, Метерлінк і ін., а з наших на-

віль пропагаторку „свідомого материнства”, Софію Парфанович, і пропагатора нео-поганства Ростислава Єндика.

Ще гірші наслідки для культурного життя наших католиків має повне занедбання виховання українських католицьких письменників і мало що не стопроцентове занехання видавництва позитивної белетристики. Коли акатолицькі гітлерівці вибрали до Німецької Академії Літератури католицького священника-белетриста о. Петра Дирфлера, коли до Французької Академії ввійшов католик-белетрист Франсуа Моріак, то в нас справа йде зовсім не туди. Один з наших визначних католицьких виховників дуже не долюблював тих зпоміж своїх питомців, що мали якийнебудь наклін до красного письменства. Звичайно той педагог говорив питомцеві таке: „Ти ліпше займися якимсь поважним ділом, а не дурницями: і так з тебе Данте не буде!...” Одинок „поезія”, яку культивовано під проводом того панотця, се були імянинові вірші такому то достойникові, згл. „сльоза на гріб” такого то достойника...

Чи дивно, що в такій атмосфері католицькі початкуючі белетристи марнувалися на принагідних віршеробствах, або переходили зі своєю творчістю то до лібералів колись, то до націоналістів або й комуністів тепер... Серед такої Абдери можливі лише абдерити, або —

втеча. І вийшло в наслідках таке, що прим. при редагуванні „Поступу” найбільше критично треба було ставитися до творів якраз священиків: деякі з них — у добрій вірі — присилали такі речі, що містити їх було неможливо! От навіть, минулого року, один з наших католицьких письменників прислав до видання твір, в яким на кількох сторінках прославляє пиянство та лає „Відродження” за те, що воно, мовляв, нехтує „святими старовіцькими звичаями”... Виходило нераз навіть таке, що письменник, який писав богословські книжки в католицьким і позитивнім дусі, той самий чоловік, коли взяв до рук перо белетриста, давав речі декадентські й до-краю ляїцистичні...

Можна зрозуміти тих злих авторів, а добрих людей. У їх душі поділ: одна її частина вихована й образована на висоті університетів; друга частина стоїть на рівені народньої школи. З одного боку в них велике начитання творами ліберально-ляїцистичними, з другого мінімальна доза знання католицизму. З такої то „школи” виходять оті „священики з Діла”, що — мнящися службу приносити Богу — найбільше шкодять Божій справі. Вони заповнюють ліберально-націоналістичні журнали своїми речами, які нітрохи не підходять під марку католициства. І при тім усім ті люди вважають се-

бе за правдивих виразників католицького письменства!...

А коли вже й знайдеться між тими різними „католиками” справжній поет і справжній белетрист, тоді настає друга трагедія: такий письменник не має де друкувати своїх творів... Мені відомо, що прим. один з наших католицьких письменників має кілька історичних повістей, другий кілька психологічних романів, третій повісті з війни й Талергофу, четвертий, п'ятий, шестий — ряд оповідань, семий ряд критичних нарисів і т. п. Та видати того ніхто з католицьких видавців не хоче, бо 1) або не має грошей або 2) друкує — як каже — твори „справдішньої літературної стійности (хоч 105% націоналістів згл. недавніх іще комуністів), а не якихось там католицьких гавендзяржи”, або 3) „не треба друкувати якихось там байок, нам вистарчить газета” (висказ одного з наших найвизначніших діячів-католиків). Словом католики-белетристи майже скрізь стрічаються з відповідями в роді славного речення каліфа Омара: „Або в тих книжках є вже наука Корану, то їх не треба, бо є Коран; або в них нема того, що є в Корані, отже вони шкідливі”. Одинокий у нас католицький літературний місячник містить твори лише деяких католицьких письменників, переважно свого табору; натомість не містить навіть ре-

цензій на твори католиків з другого табору. Гадаю, що не винен тому редактор, а видавці журналу, які одначе краще знаються на будовах і подорожах, аніж на літературі... Таке одностороннє „клікове” ставлення справи очевидно шкідливе, бо лише скріплює табор ляїцистів, ослаблюючи спільні сили католиків. Не маючи де вироблятися, молоді таланти-католики йдуть писати по різних націоналістичних згл. ліберальних журналах, де їм притинають ідеологію й де вони врешті асимілюються з оточенням та згодом перестають почувати себе католиками. Знов дуже вірні своїм ідеям католики-белетристи, не маючи де виробити свій талант, залишаються на найнижчому степені форми й очевидно не можуть опісля заімпонувати тим католицьким видавцям, які шукають „правдиво-літературних цінностей”. І так витворюється правдиве гетто „письменників” на тлі нашої таборової Абдери...

Письменники без католицького світогляду мають де писати („Вістник”, „Назустріч”, „Напередодні”) й мають у кого видавати свої твори („Бібліотека Діла”, „Українська Бібліотека” — це місячники; не згадую вже про інші видавництва). Натомість белетристи-католики мають усього три видавництва: 1) „Українська Книжка” в Жовкві (досі вийшли чотири випуски), 2) „Добра Книжка” у

Львові (не має прошей), 3) „Бібліотека Дзвонів” у Львові (видає лише літературно-стійні твори). Та ті три й усі інші католицькі видавництва за останні два роки видали ледви сім книжок з ділянки католицької белетристики, коли лише згадувані два некатолицькі видавництва-місячники видали за той час 42 книжки! То значить, що католики в нас щодо белетристики кількостево стоять на шестім місці, коли не на дальшій...

Збираючи все досі сказане, доходжу до таких висновків: Під загрозою стати геттом згл. абдеритами в ділянці белетристики — галицький український католицизм мусить звернути увагу на сю понехану та злегковажену ділянку культури. Для того треба у виховних католицьких заведеннях, нижчого й вищого типу, звернути увагу на відповідне освідомлення питомців щодо суті й ваги католицької белетристики та допомогти молодим талантам розвивати свої спосібности у вказанім напрямі. Дальше треба допустити до слова белетристів у газетах, які досі не друкували белетристики, а які моглиб її друкувати без порушення поваги часопису, бо друкують прим. перекладну белетристику. Не треба прикладати до творів молодих белетристів якогось безоглядно-суворого критерія, бо Дантом ніхто відразу не вродився, ні не треба накидати тим бе-

летристам особистих примх редактора, а дбати радше про те, щоб їх ідейний зміст не противився католицькій науці віри й обичаїв. У перекладах з чужих мов давати лише найдобрішу белетристику в католицькій дусі, а не твори всяких ляїцистів і т. п. барахло. Конечно треба допустити в підвалах (фейлетонах) газети друк якогось більшого белетристичного твору наших католиків, бо в той спосіб дамо можливість побачити світ більшим творам, які видавці бояться видати. В католицьких журналах, присвячених белетристиці, допустити до слова також письменників з іншого табору чи котерії та не промовчувати в рецензіях їх творів: напевно деякі видавці безсумніву більш ідейні, ніж се про них гадають їх підвладні. При часописах треба завести бодай раз на місяць літературний додаток, так зо 4 сторінки друку, редагований подібно цікаво як „Напередодні” чи „Назустріч”; в той спосіб бодай на початок малиб ми живішу трибуну католицької літератури, ніж можуть бути нею тяжкі журнали чи „Літературні Сторінки”, в яких нема вже місця на літературні спроби чи на полеміку. Рівночасно з тим треба повести освідомлення нашої католицької суспільности про вагу белетристики через статті в часописах, виклади й реферати та доповнення катол. бібліотек відповідними книжками на сю

тому. Зорганізувати в католицькій пресі дописи на тему закладання католицьких визичалень книжок по містах і селах. При всій тій праці не ставити пенсіонарсько-радикальних домагань до творчости католицьких письменників, тямлючи, що при будові великого діла треба усувати не чоловіка, а його хиби; вмивати руки, на зразок Пилата, дуже легко, та воно нас ніяк не виправдає... А передовсім тямити одно: нічого не допоможуть всі, хочби які геніяльні католицькі письменники й видавці, коли їх діла не споможе наш загальний закупний їх творів і видань! (Отже: ніякий дім Українця-католика, ніяка католицька бібліотека-читальня, ніяка католицька крамниця чи організація не сміє бути без католицьких українських книжок. Віра без діл мертва, а видавці без грошей, автори без видавців і видавці без покупців — зовсім мертві й ніхто їх не воскресить з холодного гробу байдужности й безвідповідального ледарства „літеплих” людей!..

Конечно треба відновити згл. ожити товариство українських католицьких письменників „Логос” та переміняти його на союз католицьких письменників і журналістів, з філіями на провінції. Найкраще булоб зайнятися тим Генеральному Інституту Католіцької Акції, бо він у нас покищо одинока ще не клікова установа загально-католицького

характеру. Пропоную: нехай усі католики-Українці, що мають за собою деяку журналістичну чи письменницьку працю, подадуть до ГІКА (Львів, вул. Новий Світ ч. 22) свої назвища, адресу, спис важніших творів та конкретні завваги й проекти щодо статуту такого союзу католицьких письменників. А тоді можна буде скликати основницькі збори та на них дати нашим письменникам змогу сказати своє вартісне слово в ділянці української культури.

АНРІ ДАНІЄЛЬ - РОПС ¹⁾

ХРИСТІЯНСЬКИЙ ПОВІСТЯР

Християнський повістяр зустрічає на своєму шляху численні труднощі. Нема що тому дивуватися. Адже відомо, що християнин се людина, яка добровільно бере на себе деякі зобов'язання та ставить собі високі вимоги, які її в'яжуть. Невіруюча людина в багатьох засягах і ділянках своєї діяльності може знайти або створити собі всякі улешення, коли навпаки християнин перебуває серед постійно зростаючої безоглядності й суворости засад, які визнає.

Ті труднощі не завжди укладаються в такій ієрархії, на яку покликуються деякі католики. Нема теж ніякого розрізнення між технічними труднощами християнського повістяра а такимиж самими технічними труднощами, які кождий — християнський чи невіруючий — повістяр мусить перебороти; навпаки —

¹⁾ Французький сучасний письменник (* 1901) пише в католицькій дусі. Важніші книжки: *Carte d'Europe*, *Notre inquiétude*, *Le monde sans âme* (польський переклад, вид. Книг. св. Войтіха п. з. „Świat bez duszy”), *Eléments de notre destin* і ін.

можнаби сказати, що для християнського повістяра труднощі формальні, технічні се перший наслідок тих внутрішніх вимог, які ставить собі такий письменник.

Коли для всіх мистців є один закон, то є ним безсумніву обов'язок підпорядкуватися правді. Правди не вільно закривати шмінкою, а треба приймати її такою, яка вона є в усій її жахливій величі — се наш перший спільний обов'язок. Оскількиж більший він для християнського повістяра! Не в ім'я естетичних норм починає він досліди й невтомні розшуки за психологічною правдою, за людською дійсністю; а радше для того, бо знає, як дуже вищої Правди є вона змисловим образом і якій Правді дає вона свідоцтво, хоч і як навіть нужденно булаби представлена.

З того виходить перше основне й освітлююче правду ствердження, що деякі, в добрій інтенції намірені й повсталі повісті, які обмежують дійсність і легковажать правдоподібність, щоб лише дійти до аполіогетичного заключення, — можуть здаватися християнськими, та проте вони не є такі, в ніякому разі. Шарль дю Бо²⁾ у своїй маленькій книжечці

²⁾ Charles du Bos, французький літературний критик і публіцист.

„François Mauriac et le problème du romancier catholique” влучно вияснює ту гадку Моріяка³⁾), що перше завдання католицького письменника се — не фальшувати життя! З двох значінь, які допускає термін „збудування”, ніодне не належить до ділянки повістяря; бо він мусить берегтися і сього, щоб будувати життя штучно, як теж і того, щоб використовувати представлення того життя для проповідницького „збудування” інших. Може се пояснення виведе з хибної гадки тих, яким вистарчає „геппі енд” (= щасливий кінець) у формі відпущення гріхів, щоб уже зачислити книжку до мистецьких творів.

А проте здається мені, що при сій нагоді можнаб зробити заввагу, яка — хоч далека від того, щоби протиставилася попередній, якби воно може й здавалося, — саме доповнює її. Коли і християнський повістяр теж не має права послуговатися невиданою дійсністю, неначе якимсь „деус екс махіна”, одначе з другого боку мусить він обминати надто велику резерву й стерегтися чогось схожого на фарисейський острах. Не вільно йому, — під притокою, щоб не наражуватися тим, на яких його вплив може ділати, — підлягати хибно поманій „здержливости”, бо се велоб до усунування в ділі й у правді кожного хри-

³⁾ Славний сучасний (* 1885) французький католицький повістяр і письменник.

стіянського погляду на світ. Бо віруючий і невіруючий мають зовсім відмінний спосіб глядання: де віруючий чоловік догляне дійсність, там невіруючий може ствердити лише мистецьку концепцію, навіть тоді, коли повістяр має правдиво творчий талант. Обминати все те, що моглоб невіруючому здаватися штучним, просто значилоб, що повістяр мусівби відмовити собі права заторкувати й порушувати ті всі проблеми, в яких Бог входить до людської дійсності; в таким разі християнський повістяр назавсіди замикавби собі спромогу досліджувати ролю ласки в душі.

Отже християнський повістяр передовсім залежний від дійсності, в такий самій мірі, ба навіть більше, ніж кождий інший повістяр, що достойний тої назви. Та при тім розуміється, що поняття „дійсність” покривається для нього з безмежно більшим зачерком, ніж нпр. для матеріялістичного реаліста, і що духові вартості се її остаточна домінанта.

Одначе сей обовязок потягає за собою наслідки, яких значіння даремно булоб промовчувати. Людина, предмет досліду в повісти, се не ангел, не єство вповні віддане доброму. Вона лише бідне сотворіння, з тілом і душею, пероране злом і гріхом; особливо слабо тліє в ньому іскорка добра. Чи повістяр має не добачати сього аспекту людської

природи? На се давали ми вже відповідь напочатку. Повістяр мусить говорити правду: цілу, повну правду!

Дехто має застереження проти того. Пізніше скажу, яким стисло означеним умовам мусить — на мою гадку — відповідати те свідоцтво про правду. Та передтим відповім на поставлений заміт, який можна більш-менш зясувати ось як: Не кожда правда заслугує на те, щоб її висказати; зображуючи в книжці зло, надаємо йому велику силу підшепту через факт, що даємо його образ значному числу читачів. Се дуже сильний аргумент. Повістяр може покликуватися на вищий обов'язок правди, або навіть — що важніше — вивести вартість свідоцтва про зло на користь добра, та проте нічим не переважить небезпеки покуси, яка моглаб кинути смертельну тінь на чиюсь душу.

Одначе ся проблема, сформулована таким способом, може дістати лише одну розв'язку: а саме, що всі християнські повістярі перестануть писати повісті й обмежаться лише до коментування житій Святих тай то ще з тим застереженням, що виберуть зовсім „певних” Святих, а не часом таких, які дозволили собі змагати до святости — як нпр. св. Августин — через бурхливу молодість. В якуж воднисту односторонність ми тоді попалиб! Булоб на місци пригадати тут

слова Іджіно Джорданія:⁴⁾ під притокою, що св. Франц Салезій сказав, не-начеб одною кроплею меду можна зловити більше мух ніж цілою бочкою оцту, забогато католицьких письменників приходить до висновку, що конечна річ ловити мухи... В дійсності ніколи не вільно відділювати проблеми католицького повістяра від проблеми католицького читача. Взагалі годі прийняти твердження, щоб можна було вважати книжку за мертвий предмет, без життя, до якого можна булоб примінювати параграфи правильника згори устійненого. Книжка се щось справді живе, чи радше се щось, що стається живим з хвилиною, коли входить у злуку з душею людини. Кождий повістяр знає знаменито, яка різнородна буває реакція читачів! Сей кладе вагу на сю постать, той виявляє цікавість до іншої. Чуткий закон притягання, уподобання і психічного добору впливає на відношення читача до героя повісти зовсім подібно, як се буває серед людей з тіла й крові. Подібно також не всі читачі реагують таксамо на зображені факти; де одного акція зворушить до глибини, там інший лишиться зовсім байдужим, незворушеним.

⁴⁾ Igino Giordani — Segno di Contraddizione.

Для того — поважно й строго беручи — неможливо поручити комусь якусь книжку. Лише духовний провідник людини мігби збагнути, що відповідає її совісти; тай там буває ще остаточне застереження, після якого єдино й остаточно рішати про себе може сама совість, у повній своїй відповідальности перед обличчям Бога.

Аж занадто ясне, що ославлений і популярний клич „Книжки для всіх” має таке саме значіння, що й таблиця, яка остерігає автомобільника перед небезпекою; — початківець — коли її перочить — ризикує більше, ніж досвідчений керманіч. Помішати вартість якоїсь книжки з доцільністю її лектури — як се аж надто часто буває — се значить засудити католицького повістяра виключно на писання книжок для тих, що приступають до першого св. Причастя.

Якраз навпаки можна сказати, що в описі зла, коли його зображує християнин (незабаром побачимо, що се значить), є сила переконання, яка може трафити до дуже закаменілих душ, до душ, які в певній мірі вже так замкнені для Бога, щоб можна їх було зворушити інакше, як лиш образом їх власної нужди. Самозрозуміле, що се вимагає від християнського повістяра виразно означеного становища супроти проблеми зла. Те становище, — мабуть зайва річ про те го-

ворити — ні в яким разі не може допустити уподобання в злім. Зло ніколи не існує для християнського повістяра, як річ сама в собі, а єдино як свідоцтво „а контрарію” добра. Гріх свідчить про існування Божого закону; це на завсіді останеться правдою. І коли нпр. іде суперечка про остаточне навернення Артура Ренбо,⁵⁾ то відповім, що для мене значить воно менше, ніж потрясаюче свідоцтво Паскалевої „Недолі чоловіка без Бога”, котрої тон звенить крізь ціле його трагічне життя. Та для християнського повістяра всі труднощі саме в тому, щоб зпосеред дійсности дозволити заяснити тому свідоцтву так, щоб чисте його полум'я спалило бруд, який — по внутрішньому переконанню письменника — треба було представити.

Як все те зібрати, то воно значить: коли й нема ніякої різниці в ремеслі між християнським повістярем і повістярем невіруючим, то проте є величезна різниця в їх поглядах навіть тоді, коли і один і другий досліджують той самий матеріал, таку саму подію обсервують, і навіть тоді, коли один і другий на око прикладають спільну моральну міру вартости. На людей, яких обсервують, не

⁵⁾ Rimbaud, французький поет 70-тих років мин. ст., один з творців т. зв. символізму. Рівночасно одна з найбільш бурхливих і грішних постатей тої доби.

дивляться вони тим самим оком. Одному чоловік являється — основно беручи — з точки виключно психологічного погляду; спосіб, яким повістьяр опановує матеріал, обмежується до знаменитого познакомлення; в найліпшого веде він до якогось співповставання, до якогось начебто рівночасного створювання досліджуваного предмету й мистецької свідомости, яка його з нічого підносить. Поза ті межі невірющий повістьяр вже не виходить. Та християнському повістьяреві се не вистарчає. Щоб якесь єство було в його очах зовсім живе, мусить кожда його прикмета, кожда його думка давати свідоцтво про його вічне призначення. Християнський повістьяр при кожній своїй постаті мусить себе питати, чи буде вона спасенна, чи обійме її вічна темрява.

Велику, страшенну трудність має християнський повістьяр у тім, щоб сирі правила психологічних конечностей, і ті конечности, які ще більше тяжать, і які ще збільшує християнський погляд на людину і світ, удержати в рівновазі. Одначе з сеї замітки можна вивести інші, дальші завваги лише як формальні, технічні заключення.

Коли для християнського повістьяра психологія ніколи не може бути остаточною ціллю, то таксамо етична засада не може бути абсолютною (одинокую) мірою оцінки. Одною з основних тем по-

вісти — а може навіть при докладнішому розгляді справи й самотнім випадком, який на площині людських справ допускає до повстання правдивого трагізму — є конфлікт між совістю й моральним законом. Однак для християнина ця антиномія не має тих примет, які обтяжують її в очах невірної людини. Моральна засада то не лише співділення суспільних і психологічних законів, які — коли їх переступити — доведуть до карного процесу, страшних душевних заломань і забурень. Моральна засада це щось зовсім інше: вона в людській площині відбиток вічних дужань добра і зла, драми, що вирішує про буття. Це значить, що моральна засада найтісніше зв'язана з зовнішньою істотою чоловіка. В багатьох сучасних умах покутує несвідомий маніхейзм, який зрештою йде в парі з деякого роду розсеїзмом, після якого проблема зла, так як його зображує повість, майже завжди виступає в упрощеній формі протиставлення покус (які є де-небудь поза людиною) — совісті, доброти з природи. Якеж це далекіє християнському розумінню драми! Зло це не буття, це брак, перечення. В св. Павла маємо досадне прирівняння гріха до смерті: „Жалом смерті — гріх”. Роздвоєння між добром і злом існує для християнського повістяря не в психологічному, а в метафізичному значінні; і коли хтось доводить себе до мораль-

ного ладу, тоді тріюмфує не етика, але його життя знаходить потвердження. З такого розуміння — як гадаю — можнаб вивести багато думок для віднови й поглиблення християнської повісти.

Та з другого боку треба зробити ще одну заввагу. А саме з того факту, що коли християнський повістяр переступає рямки психольогії, доходить до серця кожної зі своїх постатей, щоб — у її найтайнішій глибині знайти Божий слід, виходить свого рода услівя любови, яке повістяр мусить зберегти. Наші письменники від 50 літ працювали над тим, щоб будити серця й тіла; в тому дуже йшли їм на руку наші лікарі та психіатри. Треба тут сказати, що психольогія не то що не вистарчає, але навіть у деякім розумінні вона взагалі не до прийаття. Щоб бути вірним правді, повістяр мусить добре вважати, щоб не статися занадто правдивим. Є тайни серця, супроти яких християнський повістяр має обовязок здержливости й любови. Йде таксамо про се, щоб не закривати, не шмінкувати правди, як і про те, щоб не підлягати пересадній соромливости, яку до раджують деякі люди; натомість треба кожній постаті, яку зображуємо, навіть найбільш нужденній і опущеній, дати якусь вистарчаючу внутрішню охорону, на яку всемогутня любов моглаб іще покласти свою прощаючу руку.

„РІЗЬБЛЮ ВІДДАЛЬ...”

Ярослав Дригинич. **Різьблю віддаль.** Поезії. (Вид.) Варяг. Варшава 1935. Стор. 48, форм. 122 × 155 мм.

У 632 ч. „Нової Зорі” була рецензія на першу збірку поезій Ярослава Ярого-Дригинича п. з. „Відчиняю вікно”, яка вийшла ще в 1932 році. В тій рецензії я схарактеризував Ярого-Дригинича як поета-націоналіста, до того модного:

„Коли хочете взяти до рук книжку молодого галицького поета, до того ще й модного, то беріть „Відчиняю вікно”. Та беручи сю книжку до рук, глядіть, щоб самі підійшли до читання вже зі зворушенням у серці. Бо не знаю певно чи зворушить вас сам Ярій. Коли в Михайла Рудницького розум нераз убиває лірику, то те саме діє в Ярого якась підсвідомість. Воно сьогодні модне і Ярій як націоналіст іде в своїй збірці за тією модою. Всю збірку Ярого проходить воля перемогти „слабі хвилини” й горіти тільки для одної волі хотіння: „знад брів, з чола різьблене владно —: „Хочу!” Біда лиш у тому, що і прочитавши всю збірку, ми таки не довідалися, чого автор хоче.

Значить Ярій-Дригинич захопився був ідеалами „вольового імперіялізму” (made by „Wistnyk”) і дав вияв тому

захопленню в своїй першій збірці „Відчиняю вікно”.

Обгортка другої збірки „Різьблю віддаль” показує відкрите вікно, крізь яке на білому овиді бачимо два чорні кораблі, попеласто синє море й далеку хмаринку. Так поет крізь відчинене вікно бачить далину й хоче її вирізьбити словом. У віршах Дригинича часто повторено „брила, бриластий” і под. терміни з різьби, навіть другу частину своєї збірки назвав „Спокій брил”. Видно автор хотів представити віддаль плястично, бо різьба чи не найбільше плястична з усіх мистецтв. Та чи вдалося се авторові?

Як плавко сплигають хвилини сполохом.
Мідяні обрії — гонг — дзвонять тінню.
Пагодою росте далінь. І вузшає безмежне коло
пливкої швидкості від хижих та тугих напруг,
аж бухає шугасто та яскраво — тугою
у шорохливім попелі — нежданий сумерк синій.
(Ст. 33).

Чуємо в тім якусь сіреалістичну динаміку, бачимо абстракцію в барвах і рисунку, та не доторкуємося плястичної різьби. Помішання абстрактного з конкретним лекше до вислову малярськими засобами. А „різьба” Дригинича се богатство слів, з якого лиш де-не-де проблискує почування в якімсь невисказанім хаосі. І знову все те гасне в якійсь пняній негармонійній мішанині, наче потверджує поетове признание, що „я не-

рівний та безглуздо юрний” (ст. 8). Піна формального слова прислонює значіння. Порівняння через свою екзотику перестають нас гармонійно вражати і з твору, що мав бути поезією, виходить „напудрена гротеска” (ст. 33). До того всього долучується часто якась деревляна ритміка і вона ще більш утруднює читачеві працю сприймання віршів Дригинича.

Автор різьбленої віддалі мало оригінальний у своїх віршах, хоч неодному може й мігби таким здаватися. Та в Дригинича, як і в Гординського, Косача й інших подібно силувана екзотично-морська тематика в дусі „причинного Рембо”¹⁾, нашого Влизька й Яновського. Всі ті молоді наші поети встигли вже зложити свою „школу”, що має свої добрі й лихі наслідки. Навіть слова й порівняння починають у них повторюватися, подібно як це діялося в „школі” польських поетів, обєднаних біля місячника „Скамандер”. Ось прим. вже в першій вірші Дригинича „Чорне серце” читаємо: „пругасто”, улюблене слово Ольжича; маємо асоціацію з Кравцева: грати - вікна - каштани і т. п. Знову ж такий другий вірш з циклу „Причинний Рембо” (ст. 13), якби ми не знали, що його написав Дригинич, то безперечно моглиб йо-

¹⁾ Французький поет, геніяльний в описі пекельних гріхів, моря й хаотичности почувань.

го приписати Косачеві. Не можна сього брати зараз як якийсь плягіят: ні, се просто підсвідомий вплив „спільної мови” тих молодих поетів.

Та крім тих домашніх впливів часом видно в Дригинича й заграничні. Ось читаємо:

Стоїш один — і шорсткістю камінною
повзе порожній, полинялий день.
Мов ртуть, — мороз скрипить за спиною, —
нічого вже не ждеш.
Стоїш один. Пейсаж — мов з брил.
Росте у коло мідно опальове — місяць.
І ти і місяць — два поблідлі лиця.
— Напудрена гротеска. Це кінець. (Ст. 33).

Хоч яке воно модерне, та чи не бачите тут подібности до Нічшевого „Die Krähen schrei'n” (подаю в перекладі):

Ворони кричуть і летять
Із гавом в город:
Невдовзі сніжить буде —
Добрó тому, хто має вітчину!
А ти стоїш закостенілий,
Глядиш вперед так довго, довго!
У світ перед зимою,
У світ ти, блазню, втік?

До тисячі німих і зимних
До тисячі пустинь ворота: світ!
Нема ніде пристанища такому,
Хто стратив те, що ти.
На блукання-стужу заклятий,
Такий блідий стоїш,
Як дим, що зимою у небо
Підходить, хоч там і зимніш.

Закряч же нам пісню, галко,
На нуту пустинної птахи!
Закуй у лід та глум

Ти, блазню, серце криваве!

Ворони кричуть і летять
Із гавом в город:
Невдовзі сніжить буде —
Нещасний, хто не має вітчини!

Можнаб тут іще подати подібність до вірша Германа Гессе „*Wie das so seltsam traurig macht*” і под. На Дригинича мали також великий вплив французькі поети: Ренбо, Верлен і інші, що й чується в його віршах. Та коли прим. Гординський прийняв з французькими впливами також французьку ясність виразу й досить звучний вірш, то і вислів і мелодія Дригинича радше німецькі, тяжкі, неясні й часто незвучні. Може се й тому, що Гординського мабуть більше навчили ясні французькі парнасці, коли на Дригинича поезіях бачимо радше вплив французьких символістів, неясністю схожих більше на Німців і через те до деякої міри чужих традиційному духові французької літератури. Неясність вислову Дригинича нагадує мені то „старого” Француза Мальярме, то знову німецьких повоєнних поетів - експресіоністів:

Кольори гаснуть втомлені безмежжям.
В застиглий струнності загострюється линия да-
[лінь.

— Долонею пересуваю мягко по чолі.

Напружено триваю.

Безмежжя пружиться, мов сталь, тужавіє в про-
[зорість

і різбить тінями доспілу дійсність брил.

— В спіралях сплигають думки, хвилюють, наче
[обрій...

:(Проста людина на-розстаї —)
де стрімко випнулися міст шорстких тривожні
[вежі,
людської містики нестриманий порив. (Ст. 41).

Поет-маляр В. Гаврилюк теж часто пише мнимо незрозумілі речення; але в Гаврилюка нам легше відчуті їх сенс чуттєвий, підсвідомий. А в Дригинича часто мусимо томити себе наче „Пролегоменами” Канта й до того за розумовим безсенсом не дочутися поетового серця.

Стою на вулиці — і думаю без сенсу,
безбарвно й просто. І геометричне серце
вимірює трикутники розгублених думок са-
[мітної людини.
(Ст. 42).

Не перечу, що правдива лірика не потребує конечно розумового сенсу; писали так прим. Гаврилюк чи пок. Антонич. Але за поетичними образами мусить тоді стояти живе, а не геометричне серце, мусимо відчувати природність почування а не самі видумані раціонально писарські знаки, за якими нема справжнього серця. А то виходить справді якесь ломане *arpeggio*,²⁾ в яким поза поодинокими тонами нема цілості музичного сенсу:

Збігаються розгублені півтони наче крик на
[роздоріжжі
в енгармонійне скерцо, —
в нерівні кострубаті вірші

²⁾ *Arpeggio* = вривано — термін з музики.

справедливо пише про себе (ст. 9) сам Дригинич. Його словам - віршам недостає саме того гармонійно-тяглого *legato*,³⁾ яке щойно з поодиноких слів творить правдиву поезію, нераз і без розумового сенсу, подібно як у музиці. Отже справедливо назвав Дригинич першу частину своєї збірки терміном *Arpeggio*.

Коли порівняємо першу збірку Дригинича з другою, то побачимо недостачу морального поступу, а може навіть відступ. Кораблі на овиді Дригинича плывуть по сивому морю, та ось-ось утечуть з оvidу. І невідомо самому авторові, куди плывуть ті кораблі. В новій збірці Дригинича його волеве „різьблене владно —: „Хочу!” майже зовсім зникло. На його місце, в природньому розвитку, прийшла заміна альтруїстичного гону на гін еготичний. Націоналістично неопределене „хочу волею” — зробило місце еготичному „прагну гонами”. Коли в попередній збірці Дригинич усував „слабі хвилини” тілесного „я”, то в другій збірці слабкі хвилини запанували вповні над поетовим віршем і перетворили націоналістично-імперіялістичне на еротично-афективне. Словом: тіло взяло верх над духом. Зовсім правильно. Бо такий лад у природі людини, що де чоловік свідомо понехує розум, там дає сло-

³⁾ *Legato* = тягло — термін з музики.

во підсвідомості, а та підсвідомість веде очевидно до тіла. Не диво отже, що дуже багато віршів другої збірки Дригинича має виразно еротичний характер.

Каже один з католицьких критиків, що поет, який починає від суспільних віршів а не від еротики — се неприродний поет. Отже зворот Дригинича до еротики для його поетичної природи радше бувби корисний, як шкідливий. Його еротики мають очевидно більше щирости й природности ніж суспільницькі вірші. Зворотом до еротиків Дригинич безсумніву збогатив свої вірші у правдиву поезію:

Хвилястим, пелехатим вихром твого мурого во-
[лосся
пеститиму прозору радість рівних плинних буд-
[нів, —
аж білими світанками — загубиться марудна осінь
у крижаній скрипучій студені. (Ст. 21).

Ваш лист нагадує мені блакитну віддаль —
[наче дим

і матові пейзажі осені.

(Дарма, що я ще молодий,

— нездужаю на спомини непрошені).

Ви знаєте? Я вичитав у вашому листі
привабний усміх, що мов плюск під веслами
— і ці мої слова схвильовані й прості
весь біль розлуки й тугу — перекреслили...

(Ст. 22).

Але еротика буває ріжна. Може бути здорова, одуховлена красою правдивої любови; назв'їм таку еротіку збаналізованим терміном: ідеальна. Так люби-

ли наші батьки матерей наших. Таку еротика треба поставити високо, бо вона змагає до ідеалу матери й родини. Не диво, що прим. німецькі католики видали навіть особний альманах, зложений з таких еротиків. Та буває й інша еротика, що любить не в серці, а в тілі: стегнах, грудях і т. п. прибутнях полового в людині. Така еротика в ділі брудить тіло „храм св. Духа”; в літературі брудить не лише саму поезію, але й тих, що її читають. Грубо - еротична поезія се властиво один зі способів духового самонасилля. В такому напрямі йдуть — на жаль — нові еротики Дригинича. Коли в збірці „Відчиняю вікно” був лиш один непристойний вірш, то в новій збірці майже кождий еротик змагає вже не так до вислову прагнення, як радше до насолоджування - розпам'ятування полового (ст. 20, 21, 24, 27, 29 і і.).

Деякі прибутні тої половости, прим. „волосся” повторяються в віршах Дригинича так часто (ст. 19, 20, 21, 24 і д.), що мимоволі йде чоловікові гадка, чи аби Дригинич не половий фетишист... І жаль, що з колишнього „хочу” виходить „поезія” самонасилля думкою: „Я сам, — і до крови розжуті уста”. (Ст. 39). Сам поет бачить свою недугу: „Ні! Спомини — це хворість” (ст. 28), та проте

„Краду кожду хвилину у себе,
щоб оддатись тобі — мов причастя”(!)

1933 р. писав я про його першу збірку:

Поезія невідомого не може мати якоїсь моралі; вона переважно аморальна, хоч нераз манить своєю фальшивою містикою. Поезія невідомого, як завершення, веде до того, що зве себе в наші часи „невідомим богом”. Тільки, що в наші часи — як справедливо каже Честертон — невідомому богові на імя: Сатана. Великим поетом невідомого, підсвідомого, був у трьох перших збірках Тичина. А чим він сьогодні?!

Сумні гороскопи ставить авторові його друга збірка, а властиво він сам собі їх ставить. Бо в тій самій збірці в 1935 р. щераз поміщує вірш „Молитва поганина”, печатаний іще 1932 р. в „Дажбозі”;

Як у медовому похміллі липи зашелестять,
і колисанково — бліді, розпелехані тіні,
— я — на вітер — мій профіль, і з вітром — крик.
І тоді — у хороводі ілюзій прозорих —
далекій мідний захід — за плинний обрій,
і мої долоні простягаю у простір...
— (Все — колом у ритм — як вітрак,
що хвилює набренілу самоту
скамянілих сумерком безмеж...)
Я не знаю, чи є хто крім мене...? (Ст. 10).

З Тичини, поета неясних і неосвідомлених поривань, вийшов комуніст. Дригинич-націоналіст з першої збірки — зїхав на еротомана в другій збірці. Хіба це поступ? Такі сумні наслідки приносить „владне хочу”, волевий імперіялізм і т. п. міти зле зрозумілого націоналізму. Отже чи саме не в інтересі націоналізму лежить вигублювати тих „волевих імперіялістів”, які своїми безглуздими балачками про потребу „підсвідомости й мі-

тів” доводять молоді уми до звихнення
й гріха. Доводять до дуже, дуже сумного
стану, що ніяк не нагадує „вольовости”,
а радше декадентизм „фен де сієклю” й
сумного „надчоловіка” божевільного
Нічше:

Стоїш один. Пейсаж — мов з брил.

Росте у коло мідно опальове — місяць.

І ти і місяць — два поблідлі лиця.

— Напудрена гротеска. Це кінець. (Ст. 33).

Справді: *Weh dem, der keine Heimat hat*, як писав „надчоловік” Нічше. Брак Бога, єдиної правдивої батьківщини всякого чоловіка, се найбільше обідніння серця. Се кінець усіх, що повірили в злорадні слова „батька брехні”: *Eritis sicut dii, scientes bonum et malum...*

Направду, серце чоловіка все те саме: ще й досі звенять у ньому арпеджія з часів Адама й Еви.

ПИТАННЯ БЕЗ ВІДПОВІДИ

Софія Парфанович: **Ціна життя.** Нариси. Львів 1937. Накладом Пилипа Волчука. Обгортку й ілюстрації виконав М. Бутович. Друкарня Наук. Т-ва ім. Шевченка. Стор. 256, форм. 132 × 200 мм. Ціна 3 зол.

Жидівський письменник Шалом Аш написав популярну драму під заг. „Бог помсти”. Представив у ній життя жидівських богачів, власників дому розпусти. Хоч самі вони грішні, то проте хотілиб виховати свою доню-одиначку далекою від тої гнилі, якою вони займалися. Та не вдається: Бог помсти карає грішників саме тим, що їх дочка падає морально і то в їх домі розпусти...

Згадана драма робить сильне вражіння й грають її також наші популярні театри. Особливо вдалася тому авторові сцена, в якій він представляє, як повія намовляє до гріха нечистоти дочку „хлібодавців”. Намова до гріха виходить справді дуже принадна й переконлива; хоч рівночасно вдумчивий видець просто поражений діявольською жарою гріха. Щось наче бачиш оману фатаморга-

ни й рівночасно здаєш собі справу, що пропадаєш від жару пустині. А здалека гудуть пісчані вітри погуби, летить старозавітній Бог помсти...

Багато аналогій до представлено-го нахожду в „Ціні життя”, сумній книжці нарисів лікарки-гінекольога др Софії Парфанович, б. голови „Відродження”. Видання європейське, давно в нас не бачене: гарні й оригінальні ілюстрації-заставки Миколи Бутовича, гарний друк, добрий папір, симпатичний формат. 29 дрібненьких нарисів, переважно з лікарської практики й асоціацій з нею звязаних. Вони щодо форми теж досить вдалі й навіть привабливі. Мова чиста й гарна, майже не залишає побажань змінити в ній щонебудь. Описи природні й гарні, хоч не видно в них визначної оригінальності. Для приміру:

Вітрові не доводилося повільна мандрівка сніжинок. Він дунув раз-другий, сипнув жменю прудких, живих і веселих пластинок. Ці вже не плывуть злегенька стиха — вони біжать, скачуть і гуляють. Спочатку довгі, рівні повісма хитаються, мотаються, рвуться і у великому, чудному безладді женуть на землю. Сніг густішає, вихор колотить його наче бризки піни велетенського водопаду. Мете, кидає, варить, наче в великих казанах. На хвилину стихне і тоді тихо та рівно снуються білі, густі рядна снігових завіс. То знову дуне у гігантські, космічні кітли і знімає з них куряву — наче дим з пригаслої ватри. Якже скажиться — кидає клуби білого полум’я в обличчя вулиць і мовчазних кам’яних домів. (Ст. 63).

Часом дочитаєшся в тих нарисах чо-

гось схожого на відомих авторів: ось прим. нарис „Кров” (ст. 16) місцями нагадує польського автора М. Хороманського. Зновже чи не чути легкого відгону з бенгальського поета Р. Такура в такім моменті з „Ціни життя”:

Я чула, як дерева шуміли за вікнами а пах бузка вдирався нахабно до просекторної салі. Бачила зелень і май — чари весни за великими холодними вікнами.

Я втомилася.

І повернулася в тінь мого дому, між книжки. Втома опанувала мене до краю, я забрала книжки та лягла відпочити.

Десь високо сяло сонце, десь далеко була весна і життя.

Довкола тихо й холодно. Вода скапує на камінні плити, а годинник рівно та ясно рахує час. (Ст. 84 — 85).

Будова і внутрішня рація нарисів теж назагал вдовольняють з малими виїмками: Часом авторка не конче послідовно каже, до чого йде (роздвоєність мотивів у нарисі „Кров”). То знову попадає в надто дидактично-прикладний і навіть нагодовий тон („Гавдеамус ігітур”). Деколи пуента буває сūмнівна, а то й незрозуміла („Кров”, ст. 19). Дещо ускладнюють читання медичні терміни, нераз і цілі уступи, зрозумілі хіба для медиків (сопор, флегмона, фасції, дендрити, Піркетова система, чи уступ на ст. 152). Незрозуміло написаний нарис „На побоевищі”: требаби знати життя героя, щоб його зрозуміти. Є кілька „вичитаних” порівнянь, аля Турянський чи Єн-

дик: „Тоді його очі пронизували їх з гарячою пожадливістю самурая” (ст. 25); де авторка бачила такі очі?...

Та поминаючи ті хиби, можна на загал признати авторці, що вона як письменниця формою своїх нарисів переко-нує і приваблює. Агітує захоплююче й дуже тонко. Наче здалека опійно пах-нуть фіолетно-мрійні матіолі під ніч...

Авторка агітує. Так. Кождий її на-рис, хоч і якийби він був поетичний, се не ціль сам про себе, а хоче читача до чогось переконати, намовити. Ся намо-ва переконлива й неспостережна рівно-часно: авторка не твердить розумово, а інсинуує чуттєво. Вся намова її в ніжних натяках; а сила авторки саме в тім, що вміє переконати до них представленням, не розумовим словом. А до того натяки, чи радше „клімат” нарисів ясно невло-вимий: можна його в потребі відпекати-ся. Нагадує се дещо другу нашу автор-ку, О. Ржепецьку. Ржепецька в своїх о-повіданнях („Вічне полумя”) словом о-суджує гріх, та похваляє його „кліматом оповідання”.

За чим же авторка агітує в „Ціні життя”? Бува', за гарними речами: мате-ринством, любовю дітей, похвалою жит-тя й природи. Та не про ті гарні річі йде головно авторці-лікарці. Кліматом нари-сів і натяками авторка-гінеколог агітує за: самогубством („Рейки”), амораліз-мом надлюдей („Очі” і „На побоевищі”,

в обох повторний мотив хірурга — „бльонде бестіє”), життям на віру („За порадою”), евтаназією („Евтаназія”), „свідомим” материнством, згл. скидуванням плоду („Рішення” і „З-під права”) і т. п. Авторка виходить з цікавими проблемами, але розв'язує їх в душі агностичного матеріалізму. Коли описує грішне життя, то нема в тім описі ніякого осуду: так мусіло бути, так склалося (66). Всеодно чи се вбивство людини, чи аборт, чи проституція, чи життя на віру... Всеж залежить від праінстинкту (122), від Матери Природи чи Матери Землі (з великої букви, обов'язково).

Зачинається книжка молитвою „До сонця”, що нагадує єгипетські молитви до бога неба:

О, хвала тобі, яснє, ласкаве, могутнє! З глибини міста-потвори несеться згук протяжний... До тебе це благання людства, скованого терпінням великим! Ти, що даєш радість і щастя життя, споюєш атоми, надаєш їм перший рух і перший віддих. Радуйся могутнє, яснє, величнє! (Ст. 6).

Між тим початковим а кінцевим нарисом („Гавдеамус ігітур”) маємо переважно тематику людського горя й пожадів. Любов до тіла ближнього перетворюється в авторки — згідно з рецептою масонської „гуманности” — в пересаду, в шкоду для душі того ближнього; отже евтаназія, аборти, самогубство і т. п. Божевільна любов землі („Інтермеццо”) зводить від Бога до чоловіка, відбожує навіть святих: у „Матер Дольороза” ав-

торка шанує лише материнство і хулить Провидінню:

Не знаю богів недосяжних, тільки людину
знаю, страдницю й нуждаря та терпіння її вели-
ке. Все ж, ідучи щодня темними шпитальними
коридорами, думаю про Тебе, о, Мати!

— — — — —

Ні, ні! Те око, що люди умістили над Тобою,
тільки з каменя, мертве, байдуже. Йому однако-
во, що люди терплять і великим благальним сто-
гоном кличуть помилування. І коли Ти плакала
за своїм сином, де було воно — з каменя?! (Ст.
118).

Само собою, що коли для людини
природа „богом”, то нема відповіді на
проблему терпіння. І хоч авторка біль-
шість своїх нарисів присвячує проблемі
терпіння, то таки тільки бється з гадка-
ми, а відповіді не дає. Ніби веселий осо-
бистий нарис „Гавдеамус ігітур” кінчить-
ся сумним акордом. „...палати на піску,
фатаморгана гарячих літніх полуднів”
(ст. 250) усі мрії про майбутнє людини.

А проте: зі злоби й власного неща-
стя грішниця радить і намовляє других
до гріха, стає адвокаткою гріха. Нехай
убогі жінки рішаться зігнати свій плід,
бо на що йому терпіти в житті („Рішен-
ня”). Нехай ідуть в „подружжя на спро-
бу” („За порадою”). Нехай буде можна
примінювати вбивання невилічимих („Ев-
таназія”). Бо життя — хоч яка його ціна
(„Ціна життя”), хоч які його пристрасті
(„Кімоно мандарина”) — це терпіння й
можна в ньому потішитися тим, що по

ньому прийде одинока розрада небуття.
Ось як мріє авторка про свою смерть:

Чудовий пах, колиханий хвилею синього етеру співав тиху, тиху пісню про небуття та безтурботність... Мені було так добре! — Я чула насолоду небуття, я втратила вагу, що вязала мене з землею. Була така легка та свободна! Мене не було. (Ст. 86).

Інакше кажучи: нема душі, тільки тіло. І чомуб не допустити до евтаназії чи самогубства, коли терпіння не має рації?... Прегарно представив ту саму проблему, як вона відбивається в душі невіруючої жінки, католицький письменник Р. Г. Бензон у відомім романі „Володар світа”. І в нього невіруюча жінка кінчить евтаназією. Навіть, коли вона має всі добра цього світа, то що їй по них? Усе те сприкриться, збуденніє, прийде втома й найсильніша пристрасть: не бути...

Чудово представив безвірну душу Йоганнес Єргенсен у притчі про павутинку Божої Матери: зухвалий павучок протяв невідомо кому потрібну ниточку, що вязала його з небом, і зараз же впав з соняшних висот на сумну чорну землю. Так і невіра, навіть у природно-добрих людей, відлучує їх від неба та скидає на землю без надії. Повстає в душі стан подібний до пекла (бо пекло се теж стан душі), де нема надії, нема Абсолюту, нема відповіді. І хоч авторка потішає себе нарисом про небуття, то зараз же другі її нариси про пристрасть жити („Ціна життя” і „Кімоно мандарина”) знов руй-

нують нескладну блягу-потіху „небут-
тя” й знову ставлять страшний запит:
нащо?...

Можна потішати себе ще модерним
богом технізму, писати про „святую по-
рожнечу” (ст. 98), навіть бачити вартість
духа („У кедрових палатах”). А проте
тойже сам голос засміється знечевя:

Мозок. Грудка глини, безсильна, липка,
смердюча. Це розум. Він управляє життям. Чи
це думка шалена, чи геніяльна — його це твір.
Жадоба і любов. Складний біологічний чи мо-
же мікрохімічний процес. Перескакує з осеред-
ків на волокна, з волокон на шляхи і творить жит-
тя? Чи це можливе? — Оце тепер лежить у моїй
руці мертвою, холодною масою. Хтось у цій білій
грудці алябастру страждав і болів, зазнав не ба-
гатьох хвилин щастя, перейшов муку життя і жах
смерти. Чи це можливе? — Який же білий, страшно
мертвий і нечинний тепер оцей мозок! Ані дум-
ка, ані одна-однісінька думка не пливе тепер
невронами. Нічого не залишилось з життя, його
змагань і складної праці прецизної ткани. —
Чому ж, чому весна кличе, мучить, манить?! Чо-
му так жадібно-пристрасно хочеться жити? Все-
одно залишиться грудка білої як алябастер тяж-
кої, вогко-лискучої, дивно покрученої мізкової
маси! (Ст. 84).

І хоч невіруюча авторка має для чи-
тача лише таку „потіху”, хоч сама вона
попала в безнадійний круговорот детер-
міністичного матеріалізму, то проте во-
на хотілаби й других бачити в тім самім
домі, де сама мучиться! Як у Шалома
Аша... Агітує всею силою свого гарного
слова і приваблює до зла, до гріха, до

аморалізму. Неначе той запах акацій, що зпоза нього чути кров і ніч...

А спокушує так привабно, ніжно й неспостережно, що справді може переконати, особливо жіночі душі. Переконає не лише до загуби душі одиниць, але й до погуби нації, бо пропагує найстрашніший гріх Онана: гріх білої смерті. — Щиро кажу: давно не бачили ми в українській літературі аж такої небезпечної книжки. А що вона вийшла тепер саме з жіночих кругів і до них головню звертається, то се ще сумніше. Знак, що серед нашого інтелігентного жіноцтва нуртує грізна недуга, спомагана жіночою ліберальною пресою, недуга, яка може перекинутися й на цілу націю та довести її до повного розвалу й руїни. З католицького становища „Ціна життя” — на мою гадку — заслугує на цілковитий осуд та видимо підпадає під категорію книжок, які Церква заборонює читати.

ПОВСТАЄ КАТОЛИЦЬКА ПОВІСТЬ

Наталя Королева. 1313. П о в і с т ь з с е р е д н ь о в і ч ч я. Львів 1935. Обгортка В. Дядинюка. Ст. 113+3 нпг., формат 17.8×25.1 см. Ціна 2.30 зол.

„У величезній ділянці чистої духовости є ще багато вільного місця. Вступили вже в неї Данте, Блюа, Кльодель в шатах поезії. Та сучасний світ, що такий жалібний і так жорстоко зневолює душі до все більшого вглиблювання в безмірність надприродних річей, сей світ кличе, щоби прийшли письменники-містики. Котрий же з них покаже гідно зриви сучасних душ до Тайни Церкви вічної?” — питає католицький критик, Бельгієць Лєопольд Лево (Levaux). І коли такої белетристики ждуть на Заході, де всетаки розвиток католицької книжки пішов дужими кроками вперед, то хіба з більшою рацією можемо собі поставити се питання ми, Українці-католики.

Є в нас кілька оповідань та збірок поезій, писаних католиками, та католицького духа в них дуже мало. Навіть наші священики, коли беруть за перо, часом — перемінюються в звичайних мірян. І досі, поза дрібничками в католицьких журна-

дах, не мали ми ні одної більшої повісти з католицькою релігійною тематикою й містичними проблемами. Бракувало нашим повістярам сили щось таке написати, бо бракувало їм зацікавлення і знання в тім напрямі. Годі описувати невідому країну; перше всього треба її відвідати. А що світськість обняла наскрізь наших, навіть духовних письменників, то й не диво, що в нас не було досі правдиво релігійної повісти.

І ось — як перша ластівка католицького відродження в нашій літературі — появилася „повість з середньовіччя” під дивним заголовком „1313”. Її авторка, п. Наталя Королева походить з аристократичного роду Дунін-Борковських. Вітка того роду повернулася до українства, як нпр. рід Шептицьких. Перед війною п. Н. Королева „мала звязки з найвищими сферами Великої України, та проте добре ознайомлена з життям наших низів, виховувалася в київському інституті для дівчат, а перед тим у французькому ма-настирі, перебувала в різних краях західної Європи, подорожувала по Єгипті, Персії й Індії, знає 8 мов, очитана в західно-європейській літературі, співробіт-ничає як письменниця у французьких журналах, брала участь вже в передвоєн-нім нашім літературнім житті й бачно слідкує за розвитком теперішнього письменства. Тому вона — синтеза двох поколінь, синтеза культури західньої з укра-

їнською національною, аристократичної з народними елементами, давніх відвічних правд і новітніх форм, ідеалізму й реалізму, синтеза глибоко пережита в горнилі душі, синтеза світла, що вибирає лише здорові складники й у всьому задержує міру, ритм і гармонію” — пише про п. Королеву рецензент П. Ісаїв. Для інформації читачів подаємо, що п. Королева відома з перекладу „Наслідування Христа” св. Томи Кемпійського (видали ОО. Василіяни в Жовкві), жие тепер у Чехах. Додатиб, що п. Королева латинського обряду; таксамо як був латинського обряду В. Липинський. В її особі маємо нове засвідчення того, що про українську національність не рішає сам обряд...

Повість з середньовіччя „1313” — не зовсім історична, хоч в її основу покладено факт винаходу стрільного пороху (монахом Бертольдом Шварцом у 1313 році). Правда, авторка подає багато даних для вирисування тла тих давніх часів, навіть відповідно „остарює” мову, щоб викликати в читача вражіння давнини. Та ціль повісти не представляти події історичні, а прослідити містичну тайну людської душі. В повісти „1313” авторка хоче протиставити світ католицького духа й побожности — світові диявола та його гордині. Людина гонів і гордих замислів, лицар Константин Анклітцен, утікає з батьківського дому, бо атмосфера

того дому не сприяє його замірам. Релігійність Константина чисто зверхня, та проте він, без властивого покликання, вступає до монастиря, бо там матиме змогу віддатися вповні своїй любій альхемії. Перед вступленням до монастиря відкидає земну любов: не для вищого покликання, а з вирахування. В монастирі приймає ім'я Бертольда, а монахи прозивають його „Шварцом”. Монаші обов'язки сповнює так, як йому диктує його гордий розум: відкидає „ora”, лишає собі лише „labora”. Та ось до побожного досі монастиря вдирається ватага вчених монахів з Італії, а за нею йдуть гордість, незгода, порушення монашого правила. Між італійськими монахами є брат Бертрам; се діявол, що прийняв на себе постать монаха. Під впливом Бертрама Бертольд Шварц затрачує дитячу віру й у гордості великій забагає іншого раю й іншого безсмертя.

Правдиве безсмертя не те, що його здобули „вмерлі за свою правду”. Ні, безсмертя належить тим, котрі за „свою правду” вміли й мали відвагу посилати на смерть інших, безоглядно на всяку мізерію довкола, йшли вперед, до своєї мети, не помічаючи маси покірних їхньому наказові рабів. Герой Македонський... Цезар... Карло Великий... Це — справжні безсмертні — і поза чернечими рефектаріями. Це — герої, напів-боги, що здобули собі вічне життя через смерть інших...

Барви, образи, рухи — як шум на водоспаді — бушували в Бертольдовій уяві. Мінілись, миготіли, осліплювали. На хвилю перед очима зачервонів пурпуровий плащ, змучене, кротке, божеське обличчя. Зв'язані руки, терновий, покріва-

влений вінець. Тихим відгуком, мов тінню голо-
су, десь далеко зідхнуло:

„Екце Гомо...”

Але те шепотіння враз вкрила хвиля пере-
можних вигуків, що злилися в один триумфаль-
ний рев тисячоголового натовпу:

— „Екце Деус!”

І на темному небі, небі, віщуючим гримови-
цю — засяяла розпеченою міддю, облита саявом,
сліпуча велитенська постать: міцний, голий боець-
переможець. Залізні мязи. Волова шия. Бездумне,
низьке чоло, бездушні, гордозлісні очі. Схрестив-
ши масивні руки на широченних випнутих гру-
дях, твердо ногою стояв той атлет на земній ку-
лі, сповитий безпросвітною темрявою. А з тем-
ряви ревло:

— „До дідька милосердя страхополохів!
Геть із почуттям слинтяїв!.. Варраву!.. Дай нам
Варраву!” (Ст. 92—93).

Спільно з Бертрамом винаходять
„чорне золото”: стрільний порох. Мона-
хи, лакомі на те „золото”, починають на-
бивати його в бочки й наповняти ними
пивниці. Та невідомо від чого — порох
вибухає й монастир зі 109 монахами ви-
літає в воздух. Може колись прийде зми-
лування Боже на гордих ченців, та треба
на те переждати 1313 літ і тількиж Бого-
службів відправити...

Як бачимо авторка на тлі середне-
віччя змалювала психіку людини, яка за-
буває про Божу ціль, а дбає лише про
забаганки власного „я”, гонів і гордості.
Хоч психіка гордого Шварца описана на
прецікавім тлі середньовіччя, то — як чи-
тач хіба замітив з наведеного цитату —

між Шварцом а сучасним віталістом-ніцшеанцем нема великої різниці. Гріх такий же сьогодні як був у 1313 році; і наслідки такіж самі: лад і життя марнуються, вилітають у воздух...

Н. Королева в своїй повісти взяла за головного героя грішного ученика диявола Бертольда Шварца й тому то в її книжці краще й більше описані грішні постаті, ніж святі (хоч і тих не бракує, навіть дуже оригінально, бо наче етерично описаних); явище подібне як у французького письменника Жоржа Бернаноса (роман „Під сонцем сатани”). Воно зрозуміле, бо легше описати гріх, як святість. Все таки становище авторки до гріха наскрізь негативне. Тай сама ціль повісти „1313” не заохотити до гріха, а відвести від нього. „Авторка не упрощує проблем і не послугується примітивною методою чорно-білих контрастів у людській душі. Навпаки, вона вміє зглибити всі нюанси психічного життя та виявляє на правду небуденний хист у цьому напрямі, виловлюючи принципи добра і зла не з етичних конструкцій, лише з конкретної безформної мішанини цих первнів у недосконалій людській душі. Так само об’єктивна авторка і в усіх інших випадках; вона напр. не боїться в католицькій повісті стати віч-на-віч з проблемою інквізиції, та навіть подає приклад трагічної помилки, що виплинула з недосконалости людей, які послуговали-

ся цією системою правосуддя.¹⁾ І саме ця об'єктивність та психологічна безсторонність авторки, при її правдиво католицькому переконанні, робить цю повість незвичайно сильною в ідейному огляді; далеко сильнішою, ніж усяка спрimitивована тенденційність і пропаганда.

„Спосіб опрацювання напrawdę модерний — опертий на синтезі реалістичного відтворювання дійсності з конкретизуванням ідей у тих же самих реалі-

¹⁾ Хоч авторка представляє жахливі сцени інквізиції з гидотою, то проте зрозуміла душу тодішніх людей і не осуджує їх інтенцій. — Ось опис закінчення одного засідання суду Інквізиції:

„Патер Сальватор встав і розгорнув Євангелію.

— „Дівчино, де ж судді твої?“ — запитався він євангельським текстом, і в голосі його прозвучала якась тепла нота.

Абатиса глянула на нього й здивувалась: промінь блілого ще, однак вже весняного сонця падав на його обличчя. Раніш вона не помічала, що це старе обличчя було таке знищене. Щоби — мов прориті слізки, колись ясні — може сині, може сірі — очі були безбарвно каламутні. Від всієї його постати віяла безмірна втома.

— „Ніхто не осудив тебе?“ — вже знову без чуття питався далі його голос.

— Ніхто, отче! — тихо, але ясно відповіла Колюмба. — Ніхто!

— Та і я не осуджую тебе. Вибач ти провини наші. Вибач, як і ми вибачаємо тим, хто кляне нас, слуг Божих, що повинні стерегти Святу Його Церкву.” (Ст. 48).

Як ніжно й рівночасно як об'єктивно створила письменниця той образ! Видно в неї правдиво людське й тимсамим правдиво християнське серце!

стичних формах. Свого роду надреалізм у найкращому значінні цього слова” — пише др М. Гнатишак про „1313”. На цілість складаються поодинокі розділообрази; в них знову кождий свого рода цілість-новеля. Повість „1313” читається дуже цікаво; очевидно не так як порнографію чи кримінальну повість. Бо попри цікаву фабулу „1313” богата на поетичні образи й порівняння, так як кождий правдивий твір епіки. Нервові люди, по аспірині особливо, не люблять епіки; та ми таки подамо кілька зразків з „1313” для тих, що відчують поезію. З тих зразків кождий переконається, що п. Королева — справді поетка з Божої ласки, а не з надання ліберальних „критиків”.

„Сонце вже сідало за дерева, але в кляшторі ще не дзвонили. Навколо стояла нерухома тиша, повна мертвого, запашного спокою, як це часто буває восени. Затишли всі пташки, ніби відчувши, що й спів їхній — зайвий в цім закінченім образі відпочинку, перепрацьованої впродовж літа природи. Тільки в світляних снопах, що проривались між листям, танцювала мошкара свій нехитрий, мовчазний танок: вгору й вниз, ніби підкреслюючи надаремність всіх поривань людини від землі у височінь.” (Ст. 77).

„Далеко за лісами, як переливчаста перлина на матово-срібну миску, впав удар великого дзвону. Другий, третій... попливли у вогкому повітрі, легко коливаючись, білі лебеді. Вечірній *Angelus*”. (ст. 6).

А ось містичний опис відгуку гріхавбивства в душі й природі (нагадує де-що Франків опис відзиву Єгови в „Мойсею”):

„І наче хтось, що стояв позад його, сказав йому просто в ухо:

— „І гукала кров Абеля убитого до Господа з землі”...

Тимчасом Бертрам обережно підніс рясу. При цьому руху срібним сміхом задзеленчали маленькі дзвіночки на його ногах, нагадуючи Бертольдіві щось безповоротне... далеке... забуте...

— Твій хист в техніці — говорив тимчасом Бертрам, переступаючи через нерухоме Абелеве тіло. — І в цьому — твоє безсмертя.

Бертольд дивився, мов стерплий, як переступає через труп його учитель, і його очі, мов у зморі, цілком ясно, спокійно й гостро вловили деталь: друга Бертрамова нога, без дзвіночків, була інша. Черевик на товстій підшві прогнутий в середині, з наближенням до п'ятки закаблуком, цілком нагадував тріснуте кінське копито.

Побачив як Бертрам простягає йому свою білу, мов воскову руку й згадавши, що вчитель — слабкий — може стратити рівновагу, махом перескочив через труп і підхопив простягнену йому, м'яку, мов жіноча, гладеньку й теплу руку.

— „А копито? Бачив же?” — ніби ще щось тихим шепотом запиталось в нього.

— А як би? — з викликом сказав сам собі, й з повною свідомістю слухав, що говорив тимчасом повним, повчаючим голосом Бертрам.

— І я скажу тобі, що отсе випадково я потрапив на справжню думку. Чорне золото, про яке ми говорили, мусить мати в собі сірку. Розумієш, сірку і то в такій пропорції...

Бертольд увесь перетворився в слух. Думка вчителева захопила його цілком, заступала йому весь світ, ставала враз його власною думкою — рідною, викінченою, виношеною...

Вони вже відійшли досить далеко від містка. Але зненацька їх догнав подув вітру, що приніс аж сюди тужливий солов'иний спів та солов'иний і ніжний аромат нарцисів. Той аромат

немов містив у собі щось невимовно сумне: як пахощі ладану, до яких примішався легенький, але виразний запах тління. Як на похоронах...". (Ст. 99—100).

В тім образі ясно бачимо весь талант авторки: і знаменито віддану психіку грішної душі, гідну пера Р. Г. Бензона, — і ніжне відчуття природи, що наче жие людським життям, — і такт до сучасного читача в описі „копита", — і врешті модерність форми: передання настрою описом нюхових вражінь, у поезії дуже рідко вживаних.

Вражіння античності наша поетка передає нам через уміле остаріння мови й опису. Приміром початок листа фізикуса:

„Плінієм і Гомером в одній особі треба бути, щоб словами описати, що трапилось передучора в нас, у Фрейбурзі.

Друзі мої! Тілесним зором моїм довелось мені побачити палаючий Іліон... І більше за те: загибель Помпеї та міст Везувіянських стародавніх, як про те розповідає нам Пліній. А може Содом і Гомору, покараних дощем вогненним та вихором сірки палаючої, довелося побачити нам?!" (Ст. 100).

В тій архаїзації авторка часом переходить дозволєну міру й непотрібно вживає тяжкої латинської складні та варваризмів (польонізми й чехізми). Се мабуть залишки з її перекладної праці, особливо з латини (переклад св. Томи Кемпійського). Такі вислови як: „замок на шпичаку" (ст. 19) роблять зовсім вражіння перекладу, а не оригіналу. В черговім виданні требаб також повикидати

деякі москowitzми (фосфоре с ц и р у в а л и, ст. 11) й подбати за кращу коректу. Маю вражіння, що добре булоб усунути також малопростойний епізод з пророцтвом циганки (ст. 57), як несконечний.

Щодо хиб у конструкції твору, то — здається мені — требаби скріпити опис перелому покори на гордість в душі Бертольда (ст. 92—93); він замало переконливий, а повинен бути совершенний, бо чейже на ньому спирається вся психологічна правда повісти „1313”. Також добре булоб оживити початок повісти, бо він справді трохи нудний і треба його щойно перемогти, щоб засмакувати в дальшому оповіданні.

Всі ті хибки не такі суттєві, щоб ними надто перейматися. Зате треба нам з цілої душі радіти, що врешті діждалися католицької доброї повісти в українській літературі. Правда, в нашій письменстві є вже добрі повісти; деякі з них справді покріплюють душу. Але... досі рідко стрічали ми в них Бога. Для того по їх прочитанні мали ми вражіння, що і в житті можна без Нього обійтися. Адже в тих повістях чоловік сам зав'язує й розв'язує всі свої життєві проблеми й якимось обходиться при тім без Бога. Отже — як каже католицький критик о. М. Леки (Lekeux) — „навіть найкращі повісти того рода — злі, бо насичуються вони поганським духом, порушують почуття надприродности і вводять незгоду

між Богом і чоловіком; а закидаючи релігію набік, роблять з неї маловажний життєвий додаток. Коли Бог є і лучиться — це слово вважаю ще занадто слабе — з найбільше дрібним нашим ділом, то і повість, як усе, в згоді з ладом і правдою, повинна бути християнська й пам'ятати про Бога.” Отже таких повістей ми ще досі не мали. „1313” се перша спроба того роду й то відразу вдатна. І рівночасно це збогачення не лише католицької, але й взагалі української літератури наскрізь західно-європейським твором, яким безпечно вступаємо в світову літературу. Бо твір „1313” п-ні Королевої не лише варт перекладу на європейські мови, але й мабуть мігби послужити своїми змісловими вартостями як прекрасний підклад для фільмового сценарія.

СОН ТІНІ

Наталена Королева: **Сон тіні**. Повість. Львів 1938. Накладом Видавн. кооп. „Дружина”. Випуск 5. Стор. 237, форм. 132×185 мм. (Обгортка роботи М. Гніздовського). Ціна 3 зол.

Наталена Королева в нашій західно-українській літературі се письменниця нових ідей і нових форм. Адже ніхто інший, а саме Королева чи не перша в нас взялася в останніх часах до повісти з релігійними проблемами й дала цінний твір п. н. „1313”. Саме Королева в останніх часах знов перша на ЗУЗ надає своїм новелям і нарисам екзотичні тло й фабулу — от хочби „Во дні они” — евангельські нариси з часів І. Христа, чи збірка нагороджених оповідань п. н. „Інакший світ”, яких дія йде в Єгипті, на Кавказі і т. п. екзотичних місцях й обертається коло майже неруханих у нас релігійних і етичних проблемів.

Такий „інакший світ” бачимо врешті в найновішій повісти Королевої п. н. „Сон тіні”. Додаймо до того, що й у формі твору Королева теж напередовець у нашому письменстві. Чейже знов чи

не перша ввела вона до нашого письменства дуже цікаву форму „повісти з тезою”, тобто твору з тенденцією, але не проповідю. Тенденція-теза в обох згадуваних повістях Королевої схована глибоко й читач щойно сам мусить собі її наче вилушити з конкретно реалістичних образів авторки. Бо в Королевої малюнок історичного тла й екзотичних подій чи постатей служить лише за принадну одержу тезі авторки. От прим. у повісти „1313” Королева на тлі середньовічного тла й цікавих пригод винахідника стрільного пороху, монаха Бертольда Шварца, змалювала типову психіку людини, яка забуває про Божу ціль, а дбає лише про заботи власного „я”, його гонів і гордості. Показати сучасному читачеві таку психіку й її страшні наслідки — се була властива ціль авторки. А історичне тло, цікаві події й т. п. екзотика в образах, у представленні, се тільки засіб до тієї цілі. Королева як письменниця на більшу міру бачить скрізь в історичному й сучасному лише вічно - людське, вічно Боже.

Подібно й найновіша річ Королевої п. н. „Сон тіні”, повість з життя міста Александрії в II стол. по Р. Хр., се теж передовсім повість з тезою, хоч назверх виглядає на історичну. Зміст тієї останньої повісти подає видавництво в „Передмові” ось як:

„Повість змалює Александрію за пану-

вання Гадріяна. Александрія другого століття після Р. Хр. — це духовий і культурний осередок цілого тодішнього цивілізованого світу, положений не тільки на перехрестю двох універсальних культур: окцидентальної й орієнтальної, але теж на переломі двох епох: поганської та християнської. До того ще Александрія, коли до неї завітав римський імператор, стала теж і політичним центром. Увесь різноманітний світ тодішньої універсальної столиці пересувається (в повісти Королевої) перед нашими очима, немов у калейдоскопі, зв'язаний в одну цілість інтригуючою фавбулою повісти. Представлені теж ті різноманітні шляхи й стежки, що ними в старий завмираючий світ клясичного поганства вливались нові животворні струї християнської благовісти. На цьому тлі виведені різні представники римського світу... і подані типові портрети тогочасних римських сенаторів, вищих військових достойників, жерців, філософів, учених гетер, мистців, танцюристок, купців, представників нового християнського світу, варвар і різних постатей тогочасного римського та єгипетського демосу." (Ст. 4).

В новій повісти Королевої „Сон тіні” в порівнанні з повістю „1313” бачимо деякі формальні й ідейні поліпшення й погіршення, знак, що авторка як письменниця ще не сказала останнього свого слова, що вона репрезентує ще рух життя, а не застій кінця. „Погіршення” бачу в тім, що авторка зійшла дещо до рівня пересічного читача, щоб так сказати: стала більше популярною, приземною. В новій повісти майже всю увагу авторки зібрав на себе не так розвиток тези - проблеми, як радше представлення реальних образів життя людей 2-го

стол. по Христі в Александрії. Авторка майже захоплена ідиллею тих часів і представляє їх у мало що не буколічний спосіб. Через те повість наче розсипається на цілий ряд прегарних образів-камей, які не надто тісно пов'язані в цілість інтригою, до речі дуже цікавою, майже „кримінальною”. Розбиття твору на образи бачили ми і в повісті „1313”, якої будова теж не надто суцільна й ціпка. Се хіба мало що не всіх жінок - письменниць: класти більшу вагу на орнамент - образи, ніж на цілість-архітектуру. Ця хіба впливає просто з жіночого нахилу конкретизувати, а не узагальнювати. Не вільні від сеї хиби й дуже поважні письменниці, а в деяких вона просто вбиває цілість, прим. у творі „Шестикрилець” К. Гриневичевої.

В повісті „Сон тіні” видно виразне зменшення тої хиби в авторки „1313”, до чого причинилися живий і цікавий діяльог та згадувана вже нитка цікавої інтриги. Інтрига зав'язана так інтересно й перипетії героїв такі небуденні, що читаючи мимоволі згадуєш найкращі повісті Бульвера, от хочби безсмертні „Останні дні Помпеїв”.

В дальшому порівнанні повісті „Сон тіні” з „1313” видно може деяке обниження в малюнку психіки героїв на користь малюнку тла й інтриги. Таксамо мало в новій повісті містики, більше окультизму. Та се зроблено може й тому,

щоб краще зобразити забобонні поганські часи, часи безсумніву сильного розвитку суєвіря, спеціально на Сході. Не можна сказати, щоб авторка сплитувала свої психологічні малюнки з недостачі таланту — перечить тому хочби такий прекрасний опис жаху (ст. 205 і д.), що йому рідко найдеш рівню навіть у світовій літературі.

Дуже обогачує повість знаменитий діяльог, наче взятий з живого життя. Авторка вміє його не лише плавко представити, але й примінити до звання й віку персонажів, до їх настрою й т. п. Все те доказує великий талант авторки вчуватися в уявно - представлявані, а не реально бачені особи. Се неабияка прикмета письменниці: творити живих людей: багато наших навіть кращих письменників (прим. У. Самчук) не має того дарування й тому небачені уявлені особи виходять у них чисто паперові.

Авторка „Сну тіні” вміє перетворити „публіцистику” історії в живе життя так, що маємо вражіння не паперової „штуки”, а живої дійсності. В цілій повісті видно лиш один відступ від сказаного, в яким авторка дає історичну експозицію словом науки, а не поезії. Позатим скрізь тішимося справдішньою поезією, чистим мистецтвом красного слова. Мова авторки майже не разить, поза кількома польонізмами - галицизмами (партіципії й слівня), й читач має

цю приємність, рідку в нашій зах.-українськiм письменствi, що не спинюють його уваги прикрi кiлки й рови мовної iгноранцiї чи неохайности автора. Се мабуть зновуж „хиба” жiночої вдачi авторки: звертати увагу на рiзьбу подробиць. Опис подiй i настроїв живий та правдиво свiжий, оригiнальний. Ось кiлька зразкiв.

Був день вiдпочинку. Але iзiнi перлички здосвiта працювали, як найнятi. Бiлi пiвкулi безперестанку хитали розмальованими гадючими голiвками, то збiгались усi докупи, то розкочувались по обiйсту, дрiбно клепаючи пальмовими паличками по ебенових теорбах, аж зрябило Мареотиське озеро. Здавалось, не буде кiнця запальним птичим змаганням, що творили гамiр, дужчий за сварку перекупок iз рибного торгу, або ослярiв на стоянцi бiля мiської брами. Не лиш у iзiнiм дiмку, а й сусiди, переважно люди тяжкої працi, попрокидались ранiше, нiж могли в свято, але не гнiвались: у кожного виникала думка, чи не пророкують пентарки дощу, що його вже п'ять повних рокiв не бачила Александрiя! (Ст. 75).

Знов упало за вiкном кiлька сiрiбних кульок. Антiной вихилився з вiкна. Промокла земля ще парувала, й нiчна свiжiсть обмила його палаюче обличчя. Мiсяць стояв кованим пiвколом в осередку й наповнював бiлим саявом увесь свiт, мов наливав у темно-блакитну чару сiрблястої води. Але ж це — не свiтло, це — лише свiтляна тiнь. „Як наші боги, що є лиш тiнню того правдивого, недосяжного Бога-Свiтла...”

Зiр нема: розтопились у саявi мiсяця. „Як наші боги зникнуть у саявi правдивого”. Ледве-ледве за легкою пеленою синяви помiтне тремтiння тих свiтляних тiней, що були замість зiрок. (Ст. 105).

Для слухачів затримався час. І день не йшов, і сонце стало, заслухавшись „вістки доброї”. Мрія ткачів щасливих ткала сяючий килим Господнього Слова й розстеляла його з краю в край цілим світом, аж за обрії апотеози Христа грядущого... (ст. 192).

Як бачимо — авторка примінює до кожної ситуації, особи чи настрою відповідний їм стиль опису. Знак, що її мистецтво — справжнє мистецтво, коли його розуміти за новочасною дефініцією Макса Жакоба: „Мистецтво се воля узовнішнювати за допомогою вибраних засобів”. А ця нова дефініція криє в собі стару томістів: Мистецтво це „*recta ratio factibilium* — поправне окреслення замірених творів.”

В повісти Королевої не раз просто чується, що даний образ якраз надається до даного настрою, хвилини, місця та що він органічно зжитий з контекстом і годі булоб його звідтам вирвати (ст. 143).

Зі старих хиб Королевої згадатиб нецікавий початок: авторка зачинає обі свої повісти досить скучно. Коли читач перетягне перший розділ і піде далше, щойно тоді попадає в полон таланту авторки. Сю хибу епічного довження можна зустріти й серед дальших частин твору, прим. надто довгий опис на 123—125 стор. Хиба перевантажувати твір несуттєвими описами тла досить часто в правдивих епіків прим. у Самчука. Все-таки в повісти з тезою слідби такі здов-

ження оминати, бо вони лише непотрібно відкидають сучасного нервового читача, що привик до кінових скорочень і в літературі.

Хоч у повісти „Сон тіні” є багато більше історичного й у тлі та в особах героїв, то проте й тут зпоза стародавнього тла виринає властиве завдання тієї повісти: теза авторки. Тут цею тезою є слова, поміщені частинно вже в заголовку повісти: „Людина?... — Тіні сон”. Теза, взята зі слів старого Піндара, та всеж важна досьогодні, вічна.

Читаючи сю повість, здогадуюся одної річи, хоч і не маю щодо того повної певности: „Сон тіні” се мабуть лише перша частина якоїсь повістєвої цілості, пера Королевої. Вказує на те вже вступ, у яким (на стор. 3) згадується „дальшу” повість Королевої з тієї доби про „останнього бога” (тобто Антіноя, що є теж героєм у повісти „Сон тіні”). Вказують на те й за широко як на такий один том змальовані картини, люди й події. Вказує врешті „кінець” повісти „Сон тіні”, з якого не видно кінця започаткованій акції, яка там нагло недокінчено вривається. Не видно в повісти також ширше розвиненої тези авторки про поміст між християнським і клясичним світом, що було мабуть задумом авторки, а на що є багато натяків, от хочби в цитованім вступі від видавництва. Дякую маю вражіння, що „Сон тіні”

це лише перша частина ширше закрое-ного повістєвого циклю, в яким авторка хоче представити часи перших помостів між новим християнським і старим клясичним світом і що „Сон тіні” це лише наче інтродукція до того циклю, введення покищо в світ поганський.

Вказує на те хочби перевага в малюнку поганських людей і явищ у відношенні до малої кількості християнських картин. На 12 розділів повісти маємо всього один, у яким представлено християнську громаду, всіж інші уступи присвячені постатям клясичного поганства. Якби Королева була лише сучим ремісником, який дочіпає до образу мазки, потрібні йому для малюнку, тоді не моглаб вона доказати такої штуки, щоб цей один розділ, присвячений християнству, зворушував нас більше, ніж 11 „клясичних” уступів. Але Королева — містична християнка „до кости” й тому саме відношення малої „дози” християнства до великої дози поганства вказує на те, що „Сон тіні” се не повний, закінчений твір, а початок такого твору. Вказує на се ще й те, що в повісти „Сон тіні” маємо багато натяків на різні справи й нема на ті запити ніякої відповіді; прим. часті натяки на тодішню Україну (ст. 168). Загалом можна сказати, що в повісти „Сон тіні” більше історичности, ніж тези, більше поганських образів, аніж християнських. І саме се

вказує знавцям натури Королевої, що „Сон тіні” тільки початок, не цілість. Уже старий Леонардо да Вінчі справедливо писав: „Маляр, що має руки тяжкі, буде малювати тяжкі руки в своїх творах і відтворить хибу свого тіла, коли не буде того вистерігатися через довгу науку. Коли він живий у мові і скорий в рухах, то й фігури його будуть мати такий самий характер... Кожда з прикмет образу се одна з прикмет маляря”.

Докінчення домагається від повісти „Сон тіні” також заторкнення важних християнських проблем і брак рішучої відповіді на них (прим. сумніви Антіноя, ст. 105). Сього не зробилаб Королева - християнка, якби не знала, що в дальших частинах твору може дати відповідь на ті сумніви.

Отже: Признаючи високі формальні вартости новій повісти Королевої, стверджуємо, що талант авторки не западає, а гарно розвивається. Радіємо, що врешті й католики зачинають давати важні звена в цінностях українського письменства. Ждемо нетерпеливо на дальші твори цієї визначної письменниці. І спеціально ждемо на ...видавців, бо — як нам відомо — саме їх нестача, а не нестача авторів — се головна причина застою нашого католицького письменства.

ПРЕДОК

Наталена Королева. **Предок.** Повість. Львів 1937. Бібліотека „Дзвонів” ч. 22. Стор. 4 нпг. + 144, форм. 178 × 250 мм. Ціна 3.50 зл.

В автобіографічній повісти „Без коріння” Наталя Королева описує (ст. 14—15), як то її батько, граф Дунін-Борковський, напучував перед відданням у чуже середовище, московську школу:

— От, бачиш: родини ти не маєш, маєш лише рід... Рід, що віками рахує своє існування, може довільно чи з примусу змінити місце осідку, землю, нарід, серед якого триває його життя. Це — закон вічного руху, відвічних змін, без яких не було б і самого життя. Але дві речі лишаються постійно незмінні: одна — обов'язок до народу, серед якого живеш. Особливо ж, коли це народ скривджений і поневолений, не вільно ані погорджувати ним, ані бути байдужим до нього та його потреб. Бо лицарський обов'язок і присяга зобов'язують боронити всякого скривдженого й воювати за слабого. Коли б ти була мій син, я згадав би тобі про посвячений меч; але ти маєш понести в шляхетний бій тільки свій дух та свої здібності.

Друга річ така. Змінити бій на бій — завжди лише в обороні слабого, хай хоч і щоразу цей скривджений і слабкий буде інший — не є зрада. Але зрадою, а тим самим і вічною ганьбою є — виректися свого роду, сплямити герб, зламати честь, гасло й обітницю. Голос роду — безсмерт-

ний і непереможний. І хоч би ти для чогось захотіла забути й виректись його, цього не зможеш ніколи, ні для кого й ні для чого. То ж пам'ятай це, щоб ніколи не спробувати. А особливо цього не сміє зробити останній, тим більше у нас, де є гаслом: „ultimo veritas”... Цього тобі вистарчить, щоб самій вибрати, з ким іти.

Треба нам добре тямити ці слова, бо в них криється вияснення психіки й світогляду Королевої, світогляду наскрізь лицарського, а не націоналістичного, чи інтернаціонального. Є в тім світогляді космополітизм, але тільки в виборі землі, а не в службі вибраний країні й її народові. Хто знає Липинського („Поляка”), чи Буркгарда (= Юрій Клен, „Німця”), той зрозуміє на тих прикладах душу Наталени з Дунін-Борковських. Пливе в її жилах кров відомих еспанських грандів Лячерда де Медина Челі („по прялці”) та стародавнього литовського роду Довмонтовичів (також „по прялці”). Батько ж її — граф Адріян Дунін-Борковський, Поляк із Наддніпрянщини, схилився до відомої ідеї повороту спольщених родів в Україні до українства. Таким чином Наталена „по мечі” з данського роду Дунінів, що оселився в Україні ще за часів Ярослава Мудрого. Наталена почала писати (в 1909 році перші друковані річі) по французьки. Опісля писала по польськи, під псевдонімом К. Валевська. Перше оповідання в українській мові друкувала 1919 р. й від того часу постійно працює для у-

країнської нації й мови. Замужна вона за нашим відомим письменником В. Королевым-Старим.

Коли в повісти „Без коріння” Королева ярко представила свої переживання серед чужого їй московсько-православного оточення, де вона справді почувала себе „без коріння”, то в повісти „Предок” авторка на легко історичному тлі дає образ зеднання її предка Карльоса Лячерди з родом Де Кастро на землях української Волині. Як далека Іспанія, з якої родом був предок Карльос Лячерда, так і Україна, де він осів — мали також самі величні завдання:

І раптом невідомий Адамів (Борковського, т. зн. Волинь) Край ніби наблизився до Карльоса й у голові ясно розвітилась думка: таж і він, як і його рідна отчизна (Іспанія), стоїть на варті християнської Європи від нападів номадів з другого боку! Силою духа — найміцнішою своєю зброєю зберігає прийдешнім нащадкам спадщину християнську, заслонює її грудьми й кровю гудей своїх.

— Таж і наші краї побратими... вартують, як ті два леви, що стояли на порозі Альгамбрської брами, в Гранаді!... (Ст. 95).

В повісти „Без коріння” авторка висловила сказатиб усе негативне, яке стрічала як „чужинка”, що не зрозуміла ще добре землі, де жила. В „Предку” маємо вже наче позитивну відповідь на заповіт лицарського роду: служити тій „чужій” землі, вросли в неї корінням. „Предок” се наче образова експозиція заповіту батька з „Без коріння”, це наче усвідом-

лення собі авторкою її завдань супроти української землі. І тому в „Предку” так багато аналогій між Іспанією й Україною (прим. пустиня й степ, ст. 108; люди тут і там, ст. 122 і б. і.).

Правда, в „Предку” подекуди ще оживається негативна нотка нарікань на „без коріння” (ст. 88, 125), але се вже лише виїмки: всі майже „предки”, колись чужинці, служать уже волинській землі та ще й хваляться тим: „Я дістав рани й перебував у неволі, обороняючи з власної волі цю „чужину” — каже Адам Дунін-Борковський (ст. 127). Емоційному шовінізмові - націоналізмові й хамству-перекінчицтву авторка протиставить лицарську службу Землі, патріотизм:

Карльос помалу ніс додолу свої думки. Там нагорі бачив безконечне руно волинських лісів, а в серці стояв образ еспанських голих, червоних скель. Що ж подібне між Іспанією й Волинню? Аякже! — Той самий вічний бій з невірними. Тут — хижак-номади, а там хижі африканські й берберійські орди... Ті там „ідуть по хліб”, а ці тут — „по людей”. Як еспанські, так і ці країни боронять християнство й долю Європи від наїздників. (Ст. 138—139).

І при тім: „ця Церква (католицька), не зважаючи навіть на те, що схизма рие під нею, як може, — Церква католицька вяже „нас” із „ними”. В тому ж звязку ми вимінюємо наші цінності... Церква це перша брама, якою приходить світло в країну”. (Ст. 126). Хоч авторка і її предки „чужинці”, то проте вони скрізь дають перевагу Унії й боронять її словом (ст.

114, 135 і і.) і мечем (ст. 138), хочби при тім довелось навіть пролити кров свого роду! А для зрадників своєї католицької віри і зрадників роду свого мають таку погорду, що навіть меча на них не піднесуть. Гранд Лячерда на визов зрадника Василя Борковського відповідає: „Ні вдома, ні в стороні невірних не ставав я до бою зо зрадником своєї віри”. (Ст. 139).²⁾ Зневажливе ставлення до зрадника віри ще не означає, що авторка ворог Сходу чи хочби східного обряду: ні, вона виразно зазначає свою нехоть тільки до хаотичної московської схизми, але багато разів підчеркує, ба навіть з любов'ю описує, красу східного обряду; прим. в описах монастиря в пустині (ст. 52, 55, 57). Осуд має вона лише для самого догматичного православ'я й хаосу морального й догматичного, серед якого виросла в нас схизма. Та сим не вразить навіть наших 105% націоналістів; „образяться” на авторку

²⁾ Тут треба завважити, що наші рецензенти фальшиво розуміють того Василя Борковського як „єдиного представника Українців” і жалуються, що авторка представила його як грубого хама. Зовсім несправедлива така гадка: адже Василь теж „чужинець” і до того зрадник католицької віри, а не Українець. Це, що він уже православної віри, не дає хіба права вважати його, рідного брата католика Адама, за представника Українців. У таких рецензентів покутує старе прикрите москвофільство різних оборонців московської схизми, які тепер мають себе за ревних українських „націоналістів”.

за те лише наші старі обрядовці, які до-
недавна були совітофілами, а тепер ча-
сто ховаються за назву „націоналістів”.
Такі „націоналісти” очевидно будуть о-
бурені на „Предка” так, як були обурені
за осуд гнилого московського Сходу
в повісті „Без коріння”.

В таких обрядово-„націоналістич-
них” типів обурення викличе також ари-
стократизм Королевої: бо вони „демокра-
ти” й уважають українство однозначним
з гайдамацтвом і хамством типу галиць-
кого видавця Петрицького з 1908 року...
Очевидно таких „демократів” вразить
правдивий аристократизм Карльоса, йо-
го перемога над власним „я”, його зма-
гання до Монсальвату, його вірність ли-
царським обов'язкам і слову присяги. Ось
як відповідає лицар на покус реформа-
ції Лютра: „Безіменний чернець Августи-
ніанин міг і може вчинити, що вчинив.
Але кастильський лицар — ні!...” (Ст.
93). Про відповідь цьогож лицаря зрад-
никові Василеві я вже згадував. Лицар-
ський дух може бути навіть у невірному
(ст. 99), та ніколи в зрадника
своєї віри. Мимохіть нагадуєш слова
Куліша про сучасних дуків і голоту, обед-
наних низьким матеріалізмом, які:

Купують, продають, міняють крам на крам,
І буквою свого житейського закона
Готові зруйнувать святої правди храм...

Королева, як і пристойть її родові, не
забуває про величній заповіт батька: ти

маєш понести в шляхотний бій тільки свій дух, дух аристократичного, лицарського роду. Не як обрядовці-естетиканти дбати лише про естетичну форму, а як „Господні пси” (Доміні-канес) шукати скрізь глибини і правди — така ціль творів Королевої. І справді не було в неї досі творів без „тези”, без католицького світогляду, без величньої ідеї. А всі ті тези актуальні, річеві, волеві й дуже на часі, потрібні. Ось прим. у повісти „1313” Королева обороняє тезу, що обожання власного „я” доводить людину індивідуально й суспільно до служби дияволі. Яке се актуальне в нашій добі ніцшеанства й диктатури! А в „Предку” теза вже наскрізь позитивна: бути лицарем св. Градя:

— Святий Граль!... Шукають його в Монсегюрі й Монсераті...

— А він, — в нас самих, Дон Карльосе! Зрозумійте: це ж — наше власне серце, налите світлом Божої любови. І треба нести його світом, йти з ним шляхами життя так, щоб не розлити й не розплескати ані краплини. А обовязок лицарськості — обовязок загалом кожної людини, — завжди вщерть наповнений той Келих Любови подавати спрагненим в ім'я Боже! (Ст. 32).

Мотив-теза св. Граля повторяється серед різних акордів у „Предку”, наче в „Парсивалі” Вагнера (ст. 57, 68, 79, 95, 122—123) й могутнім фортіссімо вибивається в закінченні повісти, в цілім уступі п. з. „Патефакта ерунт аркана Деї”. Теза дуже актуальна: бути лицарем Бога, Правди, Справедливості — це велике

слово в наших часах, коли нераз за богом-Україною чи богом-клясою в багатьох синів нашої Землі криється малий божок власного, приземного, карлуватого, зарозумілого й наївного „я”. В перемозі над тим карликом криється перемога лицаря Граля. В смерті-виреченні криється воскресення-віднайдення. Попри головний мотив Граля є в „Предку” багато дрібніших, а проте цінних і звучних мотивів: нпр. повороту відродженої любови (ст. 123, 141), мотив побратимства й ін. Крім тих тез-мотивів маємо в повісти Королевої й багато дрібніших цінних гадок, пороскидуваних скрізь наче колись у творах класиків; але там вони були неорганічні, зимні для нас, а тут — в озоновій атмосфері ми їх легко сприймаємо й живимо ними наш духовий організм. Чиста музика, без слів, неодного зворушує, та пісня ще й освідомлює. Так етичне, вміло подане, скріплює й підносить естетичне.

З сензацією-нервами наші сучасники часто мішають красу-серце. Плутання тих різних річей спричинює нерозуміння естетичних вартостей у християнських чи взагалі у творах з величньою ідеологією. І кажуть такі люди, що Самчук і Королева нудні. Нудні, бо не описують почувань наскірна, а переживають душею. Нудні, бо се епіки. Нудні, бо мають світогляд. Нудні, бо показують шлях жертви, а не „теплу каву священничих до-

мів", як пігмеї повістей Купчинського...

Щож, один любить фільму з гангстерами, другий з Голгофтою. Одні йдуть на ординарного „Шефа розвідки” — другі на знаменитий естетично фільм „Балевий карнет” реж. Дювівіє. Але в тім формально прекраснім фільмі ідея така приземна, що псує ціле вражіння. А коли підемо на „Аллахів город” Болеславського, бачимо там зеднані християнську ідею покути за гріх з формально прекрасним виведенням твору. Одно другому не шкодить. Але малих людей їх духова дрібність стримує піти на річ зі світоглядом, чи взяти до рук книжку з тезою.

З фільмою „Аллахів город” я порівнявби „Предка” Королевої. І тут і там атмосфера мов підчас ранків і вечорів у пустині. Повно в ній горячих і зимних барв, радості і смутку рівночасно. Видно реальне життя, але чуєш за ним і якесь невловиме сяйво містичного. Справді так, наче се життя тільки „Сон тіні” — а проте рівночасно щось зовсім далеке і зовсім актуально близьке... Уява читача має доповнити сказане автором. Так як цього домагається теорія поезії.

Читаючи уступ п. н. „Казки життя” наче переживаю вражіння дитинства, коли я вперше читав Робінзона Крузо. І рівночасно пригадую собі німецького письменника, католика Павла Келлера, що вмів писати казки... для старих (прим. „Вінтермерхен”). В Келлера казка ста-

вала дійсністю: знак найбільшої сили поетичного слова.

Королева теж уміє силою свого поетичного слова перенести нас у часи, де блукали її великі предки й де тепер живе її ерудиція. Екзотичні описи Еспанії, пустині, св. Землі, старої Волині, тодішніх людей різного пола, стану й заняття, всяких обрядів і вір — усе те барвне й переконливе — робить повість Королевої цікавою не лише для нас: вона могла б сміло вийти в усіх культурних мовах. Королева в домі нашого письменства вибиває вікно для Європи: се наша Коссак-Щуцька.

Королева не репродукує баченого, як прим. робить Самчук, а відтворює уявлене і то відтворює живо, реально, не деревляно, як це прим. робив Турянський чи робить Єндик. Її описи живуть своїм власним життям:

....„Не спить Той, Хто опікується тобою”... стелиться нічним повітрям впертий, монотонний спів на всеночнім чуванні ченців біля домовини. Полум'я свічок і світелець тихим шелестом і потріскуванням супроводить мелянхолійну мелодію. Тільки часом дзенькіт кадила чи брязкіт срібного свічника урветься в сумний спів короткою дзвінкою поткою, ніби увільнена з тіла душа розриває останні пута землі. Вогні круглою раною кривавляться в соковитій п'їтмі й тчуть світляний бальдахин над труною короля. Далеко під Сірою жалібним килимом лягає чорна тінь. Залиті примерклим в імлі місячним світлом рівнини видаються мертвими луками, засипаними снігом. На тих сріблясто-білявих просторах видко генген, аж до чорної смуги лісу попід горами. (Ст. 8).

Чудові описи смерти (ст. 129—130), повороту з ліса (ст. 108 і д.) і б. і. (прим. ст. 119, 123), яких наводити нема тут місця, вказують епічний талант Королевої. Та сей талант мабуть теж не має місця у видавців і через те її повість „Предок”, подібно як „Сон тіні”, має багато неначе повриваних, поскорочуваних місць. А шкода, бо Королева вміє описувати не лише фізичне, але й духове, талант дуже рідкий у наших часах. При тім Королева не вишиває жіночих непоборних перепліток, як се роблять деякі мнимо аристократичні наші письменниці: через те твори Королевої може читати також звичайний середнєшкільник, а не лише спеціаліст.

Описи позитивних християнських ідеалів і ціла колекція християнських типів (прим. чудовий опис монастирського життя в пустині) у „Предку” роблять цю повість для нас тим більше цінною, що позитивне християнське — дуже рідко зустрічаємо в сучасному письменстві. Сучасне письменство любить в брудах і болоті гріхів, за яким не бачимо ні Бога ні надії на краще життя. Отже „що доброго можуть мати ті вбогі люди по великих містах?...” — як каже патер Ліберат, один з персонажів „Предка” (ст. 59). Повість Королевої розширює тимсамим духовий овид нашого письменства й напоює його теплими барвами християнського оптимізму.

Закидують повісти Королевої недобру композицію й нудний початок. На друге можна згодитися — се зрештою хиба майже всіх наших письменників, що не вміють цікаво почати. І на нерівну будову „Предка” теж можнаб нарікати — писаний же він частинами до журналу. Та коли читач перейде вже кілька тяжчих початкових сторінок, то так зацікавиться твором, що й не добачить нерівностей у будові повісти. Не виключене, що Королева в дальших виданнях справить ті хиби. Не робимо їй закиду задля тих хиб, ще й тому, що ті нерівности: спочатку довші описи, де далше до кінця повісти — коротші, повстали мабуть з вини видавців, які понагляювали авторку. Через те й бракує „Предкові” того класичного шліфу, якого твір набирає щойно по 20 роках перележання... Та — вдвоє дає, хто швидко дає, особливо тепер і такий суспільности як наша.

Формально стоїть „Предок” Королевої на подібно високім рівні, як інші її твори. Ідейно ця повість — найвищий досі дорібок між повістями нашої авторки. І тому слід нам радіти з нього, бо з таким „предком” наша література входить не лише в Європу, але і в католицьку Європу. Так, Королева се тепер наша найкультурніша і найбільш позитивна письменниця.

БЕЗ КОРІННЯ

Наталена Королева. **Без коріння.** Життєпис сучасниці. Бібліотека „Дзвонів” ч. 17. Львів, 1936. Стор. 4 нпг.+121+3 нпг.+ портрет авторки. Форм. 180 × 250 мм. Ціна 2.50 зл.

Виначаючи молоду дівчину Наталю в світ, батько дав їй такий заповіт: „Родини ти не маєш, маєш лише рід... Дві речі лишаються” для роду „постійно незмінні: одна — обов'язок до народу, серед якого живеш... друга річ”... ніколи не „виректися свого роду, сплямити герб, зламати честь, гасло й обітниця. Голос роду — безсмертний і непереможний”. („Без коріння”, ст. 14). В роді Королевої були різні крові, але „ніколи не було ні краплини від москалів і жидів”. (Ст. 15). Рід Королевої, західний і римо-католицький, проте пішов в особі авторки служити тій землі і тій нації українській, на якій і серед якої прийшлося йому жити. Подібно як роди Антоновичів, Рильських, Липинських і багато інших. Але при тій лицарській службі рід Королевої не спроневірився своїй вірі, звяза-

ній з нею західній культурі й гаслам аристократії. Тому то авторці не раз приходилося боротися за свої переконання й боронити їх словом і пером. Нераз в обороні своїх кличів авторка мусіла почувати себе „без коріння” в землі українській, серед людей московсько-православної віри й звязаної з нею восточної культури. Тимбільше „без коріння” була авторка в Україні, бо змалку ще віддали її на виховання в латинський монастир у Провансії, де вона перебувала 11 літ, ніколи за той час не відвідавши дому й не бачивши батька. Аж у 17 році життя Наталену відібрали з монастиря, де вона мала стати черницею, й віддали в київський православний інститут для дівчат з дворянських родів. Коли візьмемо під увагу такі трансплянтації молоді душі Наталени, то ще ліпше зрозуміємо те її „без коріння” на київському ґрунті, серед православно-московської культури й оточення. „Життепис сучасниці” — підтитул „Без коріння” — каже за багато. „Без коріння” се спомини в формі повісти про переживання Королевої підчас її побуту в київському інституті. Подібно як „Сон тіні” ті спомини незакінчено вриваються й мабуть авторка продовжить їх у дальших книжках; а життя авторки таке барвисте, мінливе й цікаве, що й без повістєвої форми виглядає на живу повість! Все таки „Без коріння” дуже цінне й цікаве, бо в ньому

бачимо наочно, як чужість авторки до чужого їй оточення поступнево зєднується з чужістю українства до тоїж казбонщини й помалу переходить в українство. Друге важне значіння сього твору в тім, „що в нім виявлений той вищий духовий стиль, те здорове психічне наставлення справжнього „ноблес обліж“, той правдивий аристократизм, на який спромоглась у своїм тисячелітнім прямованні культура Заходу. Його дух — поривчастий і пруживий, як той арагонський лев у родовім гербі авторки, а проте всесильно опанований почуттям законности, справедливости й любови, немов обведений тривким муром тих гербових кастилійських веж, — веселий він і погідний, як Південь Франції, де письменниця провела свої юні літа, а проте глибокий і зрівноважений, як старість її лицарсько-графського роду.

Воднораз письменниця дала нам змогу побачити, в яку карикатуру змінюється той вищий духовий стиль, коли перенести його на зовсім чужий і невідомий ґрунт, — коли перещепити його на психіку із зовсім іншими вродженими заложеннями та традицією, якою показала психіка московська, — і навпаки, як нидіє та вяне людина із справжнім шляхетним світосприйманням, коли вона приневолена жити в невідповіднім для себе середовищі, як стає вона тоді рослиною „без коріння“ й не може тягнути життєдайних і життєрадісних соків, потрібних їй для росту й розвитку.

У звязку з тим показала нам авторка конфлікти і зударі двох відмінних психічних наставлень і ментальностей. Дві культури — західноєвропейська і московська, дві душі, два світогляди і дві релігійності — релігійність формальна і релігійність із глибин серця та потреби душі — ось дві нитки, що раз-у-раз перехрещуються і невпинно плутаються здебільша в нерозпутані вузли.

Хоч у Провансі виросла, а може якраз тому, — зуміла письменниця своєю інтуїцією відчувати як слід теж і дрімаючу стихію Української Землі та пронизати нею особливо кінцеві розділи книжки.

Перед нашими очима пересуваються — як живі, дуже виразні типи — не тільки виховниці та вихованки тієї установи, що формувала світогляд не однієї і нашої громадянки, але теж і такі постаті, як московська цариця Марія Федорівна, відомий українофіл — всевладний царський генерал-губернатор М. Драгомиров, генеральний інспектор жіночих шкіл граф Протасов Бахметієв, далі постать славного українського композитора М. Лисенка та українська шляхетська родина Тарнавських. Наприкінці оглядаємо ще й Печерську Лавру, Видибицький Манастир і ін.”

Таке пише на вступі редактор тих споминів.

Спомини „Без коріння” се наче життєва ілюстрація до відомої старої розвідки Костомарова про „Дві руські народности”. Авторка осуджує московсько-православну казьонщину в вихованні, навчанні й у релігійному житті й так наче подає нові приміри на деякі тези Костомарова про окремішність української нації від московської. Осуджуючи різні річи зі становища західньої культури й католицизму, авторка помалу ототожнюється з річами близькими їй в Україні, бачить, що се річи українські й так стає в одну лаву з українством.

Не треба думати, що сей осуд російського й вихвалювання українського має якусь спільну рису з різким націоналізмом типу Донцова. Ні — авторка

осуджує в російщині ті річи, які справді з релігійного боку заслугували на осуд і навіть довели Росію до її теперішнього стану. Отже прим. раціоналізм (ст. 8—9), рабство в релігії (ст. 10, 32), мордобой (ст. 70—71), отарність замість індивідуальности (ст. 65), фанатизм витворений мішаниною обрядовського матеріалізму з лібералізмом (ст. 67) і б. п. В світлі споминів Королевої бачимо ясно дивне нутро і мертвеччину православя: оту сповідь раз на рік (ст. 98), оте замикання церкви до приватної молитви (ст. 99) і т. п. Та згадуючи про ті прикрі сторінки офіційального православя, Королева має багато сентименту до православних людей і навіть до східнього обряду. Видно це хочби з прекрасного опису мандрівки по київо-лаврських печерах та з опису Видибицького монастиря. Взагалі „націоналістичні ухили” авторки тим ріжні від наших 105% націоналістів, що Королева скрізь має критерій понаднаціональний: католицький.

І не лише національні річи оцінює авторка на основі католицького критерія, але й позанаціональні, прим. аристократично-родові. Королева осуджуючи московську казньонщину, таксамо має слова осуду й на польську злу аристократію (порівнює одну аристократичну родину із саркофагом, ст. 104). Не минає осудом Королева також хиби видні серед українського народу: ледарство,

двоєвіря і т. п. Але який різний осуд хиб власної нації у Королевої з таким же осудом прим. у Маланюка! Королева на-че мати з любов'ю глядить на діточі про-махи нерозвиненої нації; а Маланюк на-че старий москаль матіркує коханку...

„Без коріння” це мабуть найгострі-ша книжка Королевої й тому викликає найбільше спротивів у читача. Прихова-них москвофілів разить осуд обрядов-щини й византійства, уенерівців разить осуд демократії й польонофільства. І навіть ті, що повинніб тішитися з появи „Без коріння”, себто навіть наші 105% націоналісти — і ті мовчать: не зносять критики нації-бога...

Поява „Без коріння” — споминів-повісти — це перша ластівка того роду в нашому найновішому письменстві. Ко-ли порівняти спомини Королевої зі спо-минами прим. Софії Русової чи Василя Нагірного, то тут на весь ріст стає перед нами подвійна різниця у їх вартостях: спомини Королевої спрямовані на духо-ве життя авторки і при тім мають пов-ну вартість як твір белетристики, а спо-мини Русової чи Нагірного звернені на зверхнє „активне” життя, без усякої пре-тенсії на назву красного письменства. Коли порівнюємо спомини Королевої зі споминами през. Костя Левицького, то й тут авторка горою: в неї бачимо ціло-го чоловіка з душею; в споминах през. К. Левицького маємо лише зверхнє того

чоловіка, видно начеб тільки його руки, а не духа. У споминах Королевої скрізь видно релігійність авторки; в усіх інших наших споминковців релігії або нема, або вона лише дочіпка до нації чи просто якась неначе залишка, оставлена невідомо нащо. Ось у споминах такої Русової, жінки високої інтелігенції, релігія придніпрянських інтелігентів представлена так хаотично, що просто сміх збирає. Смішність такої релігії, витвореної з мішанини лібералізму з традиційним православ'ям, бачить і Королева. Але вона не вважає того явища за щось природне, а осуджує його глибоко іронічно, та рівночасно так дискретно, щоб читач сам відчув її іронію. Ось прим. подає „духовне ломання” православної Варї: зїсти проскурки, чи дати їх на молитви? Від себе Королева дає лише два слова: називає те ломання „містична затримка” (ст. 99). Але саме в тих двох словах вся дискретна іронія авторки.

Спомини Королевої мають свою цінність і для модерної психології: їх авторка розглядає не лише зовнішні оточення й події, але — як правдивий психолог — стосує властиву інтроспекцію й дає нам образ глибини власної душі. Мабуть не завсіди робить це вповні свідомо: мабуть не помітила, що навіть у неї, завзятої католички, ще часом вирвуться якісь окультистичні нотки (взагалі нахил до окультизму це Ахілева

пята Королевої), то знов опис, у якому прихована чимала доза демократичного снобізму (ст. 77—78). Та хто без вини?.. Частинне виправдання тих хиб бачимо в самих споминах, прим. в описі виховання та лектури авторки в тих часах. Якою іронією звучить опис лектури інститутки підчас Великого Посту: „Олексій чоловік Божий” і... Лев Толстой! Зате рішуче забороняли в тім православнім „виховнім” інституті читати „Exercices” св. Ігнатія Льойоли... Або поручування твору Франса „Таїс” інститутці, бо в книжці мова „про пустинників у Тебаїді.” Рівночасно й цікаве та правильне спостереження: побожна дівчина, не розуміючи багатьох місць у книжці, не вчитала нічого злого в єретичнім творі (ст. 114).¹⁾ Злегка іронічне спостереження авторки про те, що побожні черниці католицького монастиря не здавали собі справи, що читаючи вихованицям „Histoire Sainte

¹⁾ Не можу тут не подати подібного факту, який трапився недавно мені самому. Переглядаючи денник лектури одної побожної панни, замітив я, що вона з лектури індексного й маломорального твору Дюма „Трьох мушкетерів” написала собі як „будуючі” слова мушкетера Арамиса, що змучений життям хоче вступити до монастиря... Хто знає далішу „моральність” героїв Дюма, той вичує весь комізм ситуації... Очевидно наша панна не знала, що Дюма на індексі, а сама видно широко шукала християнської правди і знайшла її... навіть у „Трьох мушкетерів”!

des Anciens" мимоволі вціплюють їм захоплення поганськими часами (Ст. 107).²⁾

Спомини Королевої помимо критичної постави авторки до багатьох річей — повні любови до рідного. Батьківщину бачила вона в релігії (ст.65), а проте цей „католицький фанатизм” зовсім не перешкодив їй щиро полюбити прибрану батьківщину свого роду: Україну. В творі „Без коріння” маємо багато образів, які показують як український патріотизм розвивався в авторки чи її товаришок (ст. 3, 31, 90, 91, 116, 117 і б. ін.). Коли авторка на початку споминів була справді зовсім „без коріння”, то при кінці книжки виразно бачимо, що Ноель (ім'я героїнки споминів) уже вкорінилася в українську землю, яка нагадувала їй дорогу в дитинстві Провансію. Видно цю любов до українства хочби з тону описів у порівнанні московського й українського оточення. Які теплі любовні барви має опис Різдва в українській родині, або прим. опис лекції з Лисенком (стор. 33 чи 91)! Так і видно, що авторка чується вже між Українцями як між своїми.

Пишучи про „Без коріння”, не можна не згадати белетристичної форми цієї книжки. Прекрасні порівняння (прим. ст. 16, 111 і б. ін.), цікаві й живі діяльogi,

²⁾ Зацікавлення поганськими часами та єгиптологією (ст. 117) придалося опісля Королевій як авторці повістей і оповідань з тих часів.

блискучі спостереження, влучні психологічні портрети, ось прикмети цієї книжки як твору белетристики. Вартість цього твору як представника красномовного письменства обнижують дещо: не вповні ще чиста мова та нерівномірна будова твору. Сю другу хибу треба авторці вибачити, бо остаточно „Без коріння” це не чисто белетристичний твір, а великий мір твір мемуаристики, отже й не можна до цієї книжки прикладати чисто белетристичних критеріїв.

На закінчення розмова Ноель-„Без коріння” з Таїсою, свідомою Українкою:

...те, що ви розповіли про бабу Северину та про вашу Марусю — каже Таїса до Ноель — це так страшенно мене підсилює і впливає в моє серце невисказану бадьорість і віру. В цьому ж бо є очевидна містика...

— А саме? — запитала Ноель.

Тайоня трохи поміркувала, а потім сказала:

— Не можна так швидко все це вам розповісти. Але скажу коротко. Мені здається, що ота баба Северина — це є прастара Земля Українська, зрезигнована аж до повної байдужности, інертна до всього й усіх, хто робить її своєю слугою й користує з її величезних природних властивостей... Але ж вона, дарма, що зрезигнована й відстала від поступу інших сусідніх земель, вона вперто береже свої дукачі, плахти, намиста, вірування, казки, співи, внутрішні звичаї, ці найдорожчі свої скарби, і ними прикрашує та оздобляє молодь... Так на всякий, мовляв, випадок, як і той дукач, що вона вам подарувала, а ви його берегли увесь час і в далеких Піренеях...

— Цікаво! — сказала Ноель. — Ну, а Маруся?

— А Маруся? — Маруся — це наша стихійна сила, дужа, повна життєвої енергії, здібна до

всього доброго, але оспала, чи — певніш — ще не пробуджена... Знаєте, як у тій казці про „сплячу красуню“, чи сплячу царівну, що її стережуть...

— Гноми! — підказала Ноель.

— Ну, гноми... Або... ми — пігмеї...

— Ні, ні, — усміхнулась Ноель. — Не кажіть так, — і стиснула Тайоні руку. — Ви, й ті, що, як ви, будуть учитись, щоб полегшити долю цього люду, ви відіграєте роль того казкового „принца“, як його у вас звуть? — „Prince Charmant“, тобто „Принца Чарівника“, що ту принцесу збудить із сну...

— Це ви гарно сказали, Ноель! — Але... ах!.. Чому б і вам не бути вкупі з нами?.. Адже ще ж питання: чи „ваші“ Піренеї, чи може „ваша“ Україна?.. — (Стор. 116—117).

З дальшого життя Ноель-Королевої бачимо, що Тайоня добре пророкувала: Ноель-„Без коріння“ стала пізніше найвизначнішою українською письменницею Наталею Королевою. Бо в Наталені зєдналися — як у того „піренейського гуцула“ — Ноель, католичка-аристократка, з Марусею, стихією української землі. І в тому об'єднанні стародавніх предків з сучасними нащадками — витворився прекрасний тип новочасної ідеальної Українки.

Про початки тої переміни читайте в кришталній книжці „Без коріння“. Жінки й чоловіки! Читайте й учіться правдивого аристократизму, правдивого західництва і правдивого духа, в якому треба служити Українській Землі!

ЧЕРЛЕНЬ

Юрій Косач. **Черлень**. Поезії. (Видавництво) „Ізмарагд”. Львів 1935. Окладинка й марка роботи Св. Гординського. Друкарня М. Гехта (!). Тираж 1.000 примірників. Стр. 77 + 3 нпг. Ціна 1.20 зл.

Ще в 1935 році „Товариство Письменників і Журналістів ім. Івана Франка” надгородило 2-ою надгородою твори Юрія Косача „Черлень” і „Сонце в Чигирині.”¹⁾ Зновже в 1938 „Католицький Союз” признав Косачеві другу літературну надгороду за його збірку оповідань „Чарівна Україна”. І в цім самім році Топіж надгородив Косача першою літературною надгородою за збірку оповідань „Чарівна Україна”, „Клубок Аріядни” і „Тринадцята чота”. Отже Косач — „поета лявреатус”...

Юрій Косач — Волиняк, свояк Драгоманова, Олени Пчілки й Лесі Українки. Шляхтич, з землевласницького роду. Не так давно Косач співробітничав у соцітофільських „Нових Шляхах” і „Крити-

¹⁾ Про цю „повість” гл. рецензію в „Новій Зорі” ч. 884, п. з. „Повість про масонів”.

ці". Тепер пише до „неясної” „Назустрічі” й... „Українських Вістей”. Живе в Парижі.

Збірка поезій Косача „Черлень” цікава тим, що в ній відбиваються різні впливи, яким поет віддавався продовж кільканацяти літ. У „Черлені”, помітний саме з накопичення тих впливів, наче в якійсь шуфлядці зібрані рівночасно сімена, які поет мав розвинути в дальших творах з ділянки прозової белетристики. Тимто від сеї збірки зачну розгляд його творчости.

Свою збірку „Черлень”, присвячену Миколі Хвильовому, Косач поділив на чотири циклі: „Ніч над Звіздаєм”, „Дім Фавста”, „Проща до Парижа”, „Сурми”. Отсі циклі відповідають мабуть поодиноким фазам розвитку творчости Ю. Косача. „Ніч під Звіздаєм” це ще вірші тематикою большевицькі. Форму цих віршів Косач пробує обновити силою слів маловживаних, отже ще поетично „свіжих”. Подібне явище помітив я й у „повісти” п. з. „Сонце в Чигирині”. З цього циклю характеристичний вірш п. з. „З горобиних ночей”:

...Чує Чута помсту люту,
Помсту призволя,
То кушнелиться за буту
Шляхті кровю шлях.

Ррубонуть, одрізать, вжарить,
Чвалувать, валить, губить —
В Жаботині на пожарі
Треба люльку закурить.

І насклесь, наодлів, наруч,
Шабеленки — клиння ран,
На сидлі кигиче налуч,
Жовтий кордован.

То кляшторів чорні куштри,
По замках — вали,
Хмизом Залізняк начустрив,
Гонта запалив.

Не цвите майран пахучий,
Не рясніє ряст,
Там де Швачка на онучі
Подере атлас.

Лебедин, Вільшина, Умань
Кармазинна путь —
Не весни тут ринуть струми —
Гайдамаки йдуть. — (стр. 10).

В „Прольозі до поеми” Косач пише:

...Оттам на хуторі однім...

Там Кимлайчук з панцирника „Аврора”,
Там Куприйчук, мужицький командарм,
Мені недавно, сливе як учора,
Були Фальстафами у дзвоні повних чар. (стр. 12).

У цих віршах — увесь дальший часово — Косач наче в зародні: тут комбінується „широка” бунтарсько-гайдамацька східня душа з такоюж негативною західньою (Фальстаф!). Рівночасно маємо тут „історизм” у підборі тем, історизм, який опісля в „Чарівній Україні” аж перетворить жанр звичайного історичного оповідання в якесь неозначене жанрово „*récits historiques*”, щось посереднє між наукою й белетристикою.

В „Черлені” Косача є натяки й на „Сонце в Чигирині”: вірш „Пам’яті Олени Пчілки”. Одночасно є тут барвиста різнородність тематики, а почування при тім нагадують кого не хочете: то

Маланюка („Уст коралі”), то Тичину, то Чупринку („Кавалерійськими атаками”), то інших. Але в усім тім чути повну оригінальність поета: він хоч і бере з надхнення інших, то проте все чуже перетворює на власний творчий набуток.

„Ніч над Звіздадем” початок збірки „Черлень”, так як і кінцевий її цикл „Сурми”, криє в собі найбільш емоційного змісту Косачевої поезії. Поезії не так почування, а радше воля діла. І в цім захопленні ділом, поривом, героїзмом — Косач подібний до Хвильового, Маланюка, Липи, Кравцева. Так і видно, що пливе в ньому шляхетська расова кров, ця сама, що була в Лесі Українки. Мужній порив заглушує в поезії Косача інші більш особисті почування й тому прим. його еротики не виходять якось так виразно, як здавалося б повинні вийти в молодого. Еротичне йде в Косача більше на жагу, ніж на серце, — щось наче відоме спряження розуму з пожадом, таке характеристичне для французького класицизму і противне німецькому романтизмові. Косач каже правдиво про себе:

Весна одна моя кохана

І я їй лицар іздавен,

Вона лиш знає полумяна

Про смілі задуми поем. (стор. 7).

По весняних бурях молодости поет замешкує в „Домі Фальстафа”. В цьому циклі бачимо більше начитання й воно тут більше ніж життя формує Косачеву

творчість. Ця творчість з поривности почувань-лірики переходить тут більше до розумовости, набирає ширшого, хоч і холоднішого, духа епіки. Дікенс, Дон Сервантес де Сааведра, Валенштайнові дні, Прага повна історичних памяток — все те перевивається крізь Косачевий вірш і своїми мотивами запліднює його поривисту душу. І ця душа стає старша, розумніша, хоч одночасно й більше претенсіональна, більше близька такому прим. розумовому поетові як Михайло Рудницький. Але молодий порив Косача таки не вгасає й часто виводить його з того крейдяного кола. Тоді Косач забуває про чужий дім Фальстафа й нагадує рідного Байду Вишневецького. І радіє славним спомином минулого, коли то Байді:

Московії чолами бють царі
Йому, Господарю на Буджаку, Мультанах,
Хіба ж не славлять піснею гетьмана
В степах Молдавії мандрівні гусярі?

І беться вал у браму Едікулу,
Його вартує вірним псом фелюка,
Щоб не простяг руки із Подніпров'я,
Щоб не впиалась у серце Істамбулу
Стріла співуча з Байдиного лука! (Стор. 38).

З „Дому Фавста йде „Проща до Парижа”. І в цьому місті поет не вгаває в пізнаванні минулого, що живе для нього багатими скарбами поривів і поезії. Головнож захоплюють Косача море і Бонапарте. Але крім поезій під впливом цих обох мотивів, поет складає вірші про

Пізарра, кондотієрів, Ролянда, Данте й інші великі поривами постаті історії.

Ось прекрасний вірш п. н. „Хрестовосці”:

Брязчать мечі чотками оповиті,
Піднятих заборол іскриться ясна мідь,
І рвуться коні в путь, збиваючи копита,
Мов розірвати хочуть темну світа кліть.
І день жагтить. На дзвінкість древніх площ
Впаде яса лицарських сурм лунких
І рушать лави в даль, у шквирю, шквар і дощ —
Суворі і палкі, нерівні і стрункі.

Хтось молитовно руки над юрбою звів
І палахкоче в подвигу закохане чоло,
Що вкоїться лише в святій землі,
В Йордані зачерпнувши свій шолом!

Не забуває Косач про своє рідне і в Парижі: пише про Григорія графа Орлика („Версаль Року Божого 1746”); „В Люксембурському Городі” поет „немов чотки перебирає молитовно щодня в саду оцьому вірші Дарагана”. Справді, поезія Дарагана — перша з повоєнних віршів мала „подвигу закохане чоло” й від неї родом усі наші націоналістичні й „волеві” поети.

Нажаль „Проща в Париж” може через надто „набожне” відношення Косача до „Європи”²⁾, типу й розуміння інтернаціонального, мала на поетову музу й лихий вплив. Вірші Косача з цього циклю хилять не раз „чоло подвигу” в мазут і порох Парижа декадентів і цині-

²⁾ Порівняй на цю тему мої статті в „Новій Зорі”: „Мода на Європу” (ч. 826), „Дві культури Європи” (чч. 828 і 838).

ків („Наслідування Ф. Війона“, „Зустріч“), то навіть наслідують жидівських претенсiональних „генiїв“ з Монматру („Кіт“). На нашу гадку такі поети-безбатьченки, що кидають свою добру жидівську націю та робляться „французькими геніями“, се тільки „жабурі, що луснули надувшись!“

Та Косач якось визволяється з цього упадку й кінчить свою збірку величним циклем „Сурми“. В нашій епосі поет справедливо бачить „Народження Великого“, пригадує українську „Житомирську весну“, могутню Германію й героїв сучасного: всякі роди військ у „Війні майбутнього“, „Авіаторів“ і т. п. Ввесь сей цикл — справді цикл сурми. Патос вислову Косача в цьому циклі нераз нагадує величне „Слово о полку Ігореві“:

А за ними гвардії босої лави тиснулись
[невпинно —

Селян із Славути, з Лісистих Лушн і з
[Олевська

І, мов дики, здіймали багнетами гостру
щітину,

Коли батько вітав їх снагу, їх усміхнений
[батько Грушевський.

Там у гострому вітрі, мов стяг боевий над пол-
[ками,

Його борода колихалась і рвалась сріблиста,

Наче волхов чудний і страшний соколами.

Він пісні-куріні випускав із долоні на місто.

Тоді

...старшому братові бігла вже кров по вилицях,

• Кров палка й молода, та перша кров за державу.

І волинські поля мерехтіли просторами прерій,

Нам хотілось туди, де пригоди чудні й таємничі,

О, візьміте! просились і ми у сотень і співучих
[батерій... (стр. 69).

І сей порив, се закохане в подвигу
чоло дав нам Косач у своїй „Черлені”.
Правда — дух пориву Косача нагадує
„енергетичний імперіялізм” Донцова: є
в нім жага, нема керми. Ідеа-
лиж Косача в „Черлені” неозначені:
більше загально-людські („гуманні”) як
націоналістичні. З точки погляду като-
лицької моралі найважливіший заміт про-
ти Косача — це саме брак керми, б р а к
світогляду. Косач славить справед-
ливих хрестоносців, але славить таксамо
добре й несправедливих кондотієрів.
Йому не важний зміст ідеалу, що за
нього люди подвизаються; ні, Косачеві
важний лише сам подвиг як такий; по-
дібно як прим. у поганського Віктора
Гюго. Косачева етика не моральна, а ві-
тальна. В неї не важна етична ціль, а
важний сам гін (Trieb). Косача „Черлень”
іде за традицією поган у нашім пись-
менстві й подібно як Леся Українка, Ми-
хайло Коцюбинський, Гнат Хоткевич,
Святослав Гординський і ін. обожає ли-
ше красу сили й бунту. Йде в тім за вка-
зівками обох ідеологів по-
ганства в нашій сучасній літературі,
Дмитра Донцова і Михайла Рудницько-
го, та примінює в поезії їх кличі: сила
понад правом і краса понад добром. Сло-
вом єднає — як се я вже писав у згадува-
ній рецензії на „Сонце в Чигирині” —

два масонські ідеали з часів вільномулярів Гетого і Фіхте: синтеза сильного націоналізму (Д. Донцов) і всесвітніх ідеалів (т. зв. „гуманности”, М. Рудницький). Для тих, що не знають добре „ідеалів” сучасної масонерії, цікаво буде пригадати ще одно її, найновіше гасло: здегенерувати сучасний націоналізм у неопоганство... Справедливо, навіть захоплюючись гарними строфами Косача, треба пам'ятати, що

...воістину, є це свято
Слів у бруді темних корчем,
Свято у гріху почате —
Слова бунтарських поем. (Стор. 60).

Таке беззмістовне захоплення самим подвигом, самим бунтом для бунту (що м. ін. пропагує заєдно др М. Рудницький як „зміст культурної Європи”) нагадує недавню ересь пієтистів, якої визнавці віддавали себе молитві-контемпляції без участі волі й розуму, здаючи себе в тім буцімто „на Божу волю”. А проте така безвільна контемпляція вела неодного з них не до Бога свідомих католиків, а до „Невідомого” — Сатани. Що так воно може статися з Косачем, на те маємо докази в самій „Черлені”; от прим. вірш, що похваляє месть „Помста”, чи чарівництво „Опівночі”.

Розвиток Косача як людини йде мабуть у напрямі від комунізму до націоналізму. Не виключене, що той розвиток піде ще далше і не виключене, що Ко-

сач — коли він справді щиро шукає правди — знайде в Правді керму свого життя й поезії. Покищо в „Черлені” він до цієї Правди ще не дійшов, хоч багато в нього доброї волі. І багато справді віщого прочуття, знак великого таланту: Надходять дні розгнівані й пророчі.

На взгірі вершники — знамена Божих кар

Рудими кіньми топчуть стиглі ниви,

Раба і пана, князя й мужика

Єднає жах перед незнаним дивом.

Жебручі смілости — той час не ваш,

Жебручі гордості — той час не ваш:

Ось поспіша з долини, на розпуття,

Шляхом закуреним, керманич бур і гроз,

З мечем ясним, у лати весь закутий,

На чолі вершників усміхнений Христос. (Стор. 77).

Без сумніву, цей вірш нагадує большевицьку поему Блока „Дванадцять”.³⁾

Та важне не це, а те, чи Косач розумів усю ту поезію лише як гарний образ, чи справді може відчував те „Євангеличне” нашої доби. Коли справді відчув, тоді маємо в ньому дійсно завдаток на великого поета. Поета, що в уселюдському вміє замкнути й національне й особисте. Поета, що живе не на час, а на вічність.

³⁾ ...Так идут державным шагом —

Позади — голодный пес,

Вперед — с кровавым флагом,

И за вьюгой невидим,

И от пули невредим,

Нежной поступью надвьюжной,

Снежной розсыпью жемчужной,

В белом венчике из роз —

Впереди — Иисус Христос.

В КАТОЛИЦЬКІМ КІНІ

На основі найновіших статистичних обчислень у 33 європейських державах є 34.178 кінотеатрів із 15 міліонами місць у них. В Англії, де є 4.305 кін, у 1937 році ті кіна відвідали 864 міліони людей! У Німеччині, де є 5.312 кінотеатрів, число глядачів у минулому році дало суму 450 міліонів людей. Значить, що продовж року пересічно відвідує одно кіно 130 тисяч людей. Приймаючи таку пересічну, доходимо до висновку, що європейські кіна продовж одного лише 1937 року відвідало чотири і пів міліярда людей! А що в Європі є 460 міліонів мешканців, то виходить, що кождий з них відвідує кіно бодай 10 разів на рік. Приймаючи ті дані до Польщі, де є 750 кінотеатрів, дістанемо вислід, що в Польщі в 1937 р. відвідало кіна около 100 міліонів людей. А що кіна є переважно по більших містах, то з того висновок, що пропаганда, яку робить кіно серед міщан, має просто великанське значіння. Отже не диво, що й „сплячий велитень” — сучасний католицизм — взявся врешті й до кіна як засобу пропаганди.

Між іншим і у Львові — при вул. Францисканській ч. 1а. — заклали ОО. Францискани католицьке кіно „Пакс”. Воно положене в досить недоступнім місці, бо аж біля давнього ПКУ й міської стрільниці. Напис над будинком кіна „Пакс — виховне кіно” показує наївність власників: адже теперішня публіка не хоче, щоб її виховувати! Отже такий напис відстрашує, а не заохочує публіку. Католики все забувають, що сучасний світ можна виховувати, але не моралами і не так, щоб він аж усвідомлював собі це виховання.

Салю кіна „Пакс” простора, хоч улажена без смаку. Комбінація барв папської й польської в висліді — біло-червоно-жовта — дає ломану барву. Ще більше разить обвідка екрану: зелена в червоні квітки, мов сільська спідниця. Крісла досить широкі й вигідні, услуга чемна, салю тепла. Апаратура згл. кінооператор не надзвичайні; об'єктив проєктора не освітлює рівномірно всього екрану, а вінієтує по боках тінями. Звукова частина раз грає, раз мовчить, раз млявить щось незрозуміло. Зате публіка в своїм роді ідеальна: сидить тихенько як у церкві й ані чичирк на всі ті недостачі. Значить толеранція до свого католицького кіна величезна. Але зате тої публіки всього 34 особи на салі. Самі майже прості люди й молодь. Це так на першій сесії, коли білети дешевіші; на другій

сеансі не було на салі навіть десяти людей! Щось тут не в порядку: або славна літність і „теплі клюски” католиків, або програма неможлива.

Я прийшов на сальо в часі, коли йшов фільм п. н. „Віра — Надія — Любов”. Мова фільму французька; багато музики органів і жіночого церковного співу. Градація фільму (перехід від світл до тіней) дуже тверда, контрастова, брак середини світлотіні — все наче в большевицьких фільмах. Зміст фільму такий: Бездітна родина пригорнула сирітку й виховала її на побожну й гарну панну. Дівчина вміло гаптує, співає в церковному хорі й часто перебуває в церкві. І при тім усім панна мріє про подружжя з якимсь гарним князем... Підчас прання білля дівчина пізнає якогось маляря; обое залюблюються в собі. Показується, що той маляр — син тамошнього князя-єпископа й до того має 50 міліонів маєтку!... Князь був колись власником дібр довкола міста. Та коли жінка відумерла його, вродивши синка, тоді князь сина покинув на виховання, а сам став священиком і за 20 літ єпископом. Через тих 20 літ не бачив сина ні разу; до того той син виховувався чомусь то в біді, хоч мав 50 міліонів... Дивний князь, а ще дивніший єпископ (з обличча страшенно подібний до одного святоюрського каноніка). Князь-маляр хоче женитися з гаптяркою, але князь-єпи-

скоп не дозволяє, бо вже обіцяв якійсь там графині свого сина за чоловіка. Князь-єпископ зробив іще якісь інтриги до спілки з прибраними родичами гаптярки, але ту частину фільму мабуть вирізали; і справедливо, бо характер і гра князя-єпископа й так вистарчаючо антиклерикальні... Хоч зрілим (21 літ) дітям ні право, ні Церква не наказують слухати родичів у такій справі як вибір у подружжі, то проте молоді розходяться. Обое тільки плачуть та завертають очима, шукаючи непотрібно чуда у св. Агнети, хоч самі моглиб подружитися зовсім без чуда. Словом, типова пара життєвих калік! Аж недобре робиться!

Гаптярка від нещасливої любови дістає „ослаблення” і хоче вмирати (о, медицина!). Тоді через вікно влезить князь-маляр (мабуть через те вікно фільм називається „симфонія чистої любови в оправі прекрасної архітектури”...) й обіцяє врешті подружитися з гаптяркою проти волі родичів. Але тепер ослаблена гаптярка не хоче. Отже маляр піде ще раз благати дозволу у князя-єпископа. Князь-єпископ іде врешті за порадою до молитви — і за хвилину вже згодився: це мабуть має бути „чудо” ч. 1. Спішається з сином до хорої, але вона — вже конає. Тоді єпископ згадує тіро чудотворну силу свого родинного клича: котрий з його роду вимовить той клич і поцілує недужого — тимсамим уздоровить

його. Князь-єпископ отже уздоровлює в останній хвилині („чудо” ч. 2) вми-
раючи — ну і „щасливий кінець” — ще
раз катедра, ще раз органи і врешті по-
брались.

Артисти Жак Катлен і Симона Же-
невуа робили що могли, але поняття й
розуміння „католицизму” режисера Жа-
ка де Баронселія вбило їх добру волю.
„Католицизм” тої страшної драми не-
можливо пересолоджений і зовсім не зі
світа сього. Люди сидять вічно в церкві,
а як прийдуть до хати, то й там молять-
ся, завертаючи при тім неможливо очи-
ма. Все в тім „католицизмі” має якийсь
екстатично-святочно-істеричний посмак;
наш селянин каже про таких людей:
„живцем на небо лізуть”. Все звернене
на нутро, але з о р о в о — а се одино-
кий спосіб кіна, щоб виповістися, щоби
проявити своє мистецтво — візуально
ніщо не діється. Акція лізе темпом сли-
мака, до тогож повно в ній нескінченних
прибуттів. Можна б їх оправдати бажан-
ням „оправи” драму в епіку; але епіка
всетаки поезія, а не нудота, до того ще
бракує їй льогіки характерів: персонажі
роблять те, чого ніхто по них не споді-
вався б. Всі типи нудні й без темперамен-
ту. Сподіються тільки пасивного чуда,
вірять ...в легенди, віру виповідають це-
ремоніялом і завертанням очей у задер-
тій голові. Не дай, Господи, аби католи-
цизм мав так виглядати. Він же „еккле-

зія мілітанс", повна запалу-боротьби, а не літнє „недільне християнство”.

З цілого того нещасного фільму так і видно, як усіми щілинами вилазить тенденція, тенденція, тенденція... А до того: зле зрозуміла тенденція! Ж. де Баронселі здібний режисер; я бачив не один його гарний фільм, але — світський. Колиж хто не вміє чи не може зрозуміти католицизму, то нехай краще не береться до мистецтва, де темою релігійні переживання! Особливо не повинні бавитися в місіонарів типи, які гадають, що ділання католицьких вартостей дістається через грубу тенденцію і то 97 відсотків густоти....

Багато літ тому я дивувався, чому ОО. Василіяни не продають молитвенників жидівським книгарням. Щойно фільм Баронселія відкрив мені очі на те, що ОО. Василіяни мають рацію: не вільно католикам допускати до того, щоб ріжновірці робили інтерес на католицизмі, трактували віру по купецьки. Бо простий чоловік не відріжнить чоловіка від ідеї — і за вчинки чоловіка осудить ідею.

Досидівся я врешті до початку фільму, того місця, де по заголовках ідуть прізвища артистів і назва виробництва. Отже виробництво, яке витворило той відражаючий фільм — це нехристиянська фірма „Пате-Натан"... Те саме видавництво, яке до спілки зі „Совкіном”,

випускає большевицькі фільми й де працюють большевицькі режисери! Нещодавно прим. грали у Львові фільм того виробництва „Нуждарі” з виразними большевицькими тенденціями та вихвалюванням революції, антимонархізму й под. Цікаво, що і в „Нуждарях” католицькі типи — теж не з цього світа і „живцем на небо лізуть”. Зате як знаменито йшла акція, як прекрасно, до глибини серця вражав цей большевизуючий фільм! Видно, що виробництво не пожалувало сил і гроша, щоби представити свою тенденцію в справді мистецькому вияві.

І те саме виробництво — в тім самім часі — важиться випустити на ринок „католицький” фільм, формою зперед 20 літ а змістом... Чи „Пате-Натан” робить таку річ для самого гешефту, бо на ринку є попит на „католицькі” фільми? Сумніваюся. Робить це радше для відстрашення від католицьких фільмів.¹⁾ Бо зовсім певно, коли хто з простих людей, які ходять до кіна, бодай раз побачить таке „католицьке” чудовище, то буде це „чудо” ч. 3., як він іще колинебудь схоче піти на такий „католицький фільм”.

¹⁾ Про інші роди хитрої підлазки большевиків на фільмовому фронті, спеціально про їх ловлю душ на т. зв. „неутральний” фільм, писав я в „Новій Зорі” чч. 511, 661. На теми католицького фільму гл. тамже чч. 621, 638 і ін. Спистих статей є в „Покажчику „Нової Зорі”, ст. 125.

Чи можлива аж така провокація? Не лише можлива, але й наказана большевиками, спеціально для людowego фронту. Аджеж бачив я на фільмі, як міністр Зей, Жид, масон і один з пропагаторів світської школи в дусі людowego фронту, бив браво підчас проповіді кардинала в Лізіє... Адже не деінде, а в Парижі, два „католицькі” щоденники є в руках ворогів віри... Аджеж у самім Львові додаток до одного католицького щоденника редагував довший час довголітній редактор-видавець порнографічного часопису... Подібних прикладів можна подати дуже багато, бо треба нам заєдно тямити, що наш час се час найбільшої провокації й підлазки.

Для того свідомі католики повинні звернути бачну увагу на справу фільму й не дати себе обманювати. Для такого освідомлення треба, щоб католицькі часописи присвячували більше уваги тим справам, а не поминали їх мовчки, або ще й похвалювали, як се подекуди діється, — за дарову карту до кіна...

СНОВА — ОБЕРЕЖНО!

Відомий апольоґет-публіцист, єзуїт о. Генрих Вериньський, пише про фільм таке:

Фільм стався сьогодні предметом щоденного ужитку. Фільм це сьогодні конечність дня. Чому? Бо фільм уміє промовляти до сучасної людини й дає слухачеві-видцеві таку величезну силу емоцій, що захоплює його й приковує. Це головна заслуга техніки, знаменито використаної й приміненої до психіки сучасної людини. Тому отже фреквенція в кінах, без уваги на трудні економічні умовини і загальне зубожіння, не слабне і се хіба дуже вимовний факт на доказ, що фільм влучає в серця й уми справді переконливою мовою.¹⁾

Прийшли мені на гадку сі слова, коли я оглянув повнісенські салі кін, у яких грали нові французькі фільми Саші Гітрі (Guitry) й Жюлієна Дювівіє (Duvivier). Є в тих фільмах якась новість, досі невидана ні в європейських, ні в американ-

¹⁾ М. Т. Ho sz o w s k i. FILM, SZTUKA. Е. ТУКА. Wyd. Ks. Jezuitów, Warszawa 1938. (Вступ). Широ поручаю цю недорого (85 гр.), а проте дуже змістовну книжечку всім читачам для освідомлення в справах кіна й фільму. І до цієї статті покористувався я неодною гадкою з тої цінної книжечки.

ських фільмах. Є щось наче нове „мистецтво”.

Справді, коли порівняти нові французькі фільми з дотеперішнім американсько-європейським барахлом, безвартісним ідейно й мистецьки шміровим, то в нових творах французьких кіновиробництв бачимо відразу змагання до справжнього мистецтва в фільмі, тобто до гармонії трьох елементів кіна: руху, форми і звуку. Рівночасно видно вже й стиль, це мірило всякого правдивого мистецтва, який можна б назвати неореалізмом. Щось наче старий реалізм в очевидних скороченнях у формі, — і старий натуралізм в ідеї. Спеціально добре видно це нове мистецтво в творах режисера Ж. Дювівіє, бо С. Гітрі лише добрий махер, сензаційник, а не творець. Дювівіє це творець католицького фільму „Голгофти”, справді найбільш християнського й рівночасно найбільш мистецького фільму про життя й смерть Г. Н. І. Христа. Але в тім фільмі Дювівіє мав католицький сценарій і спеціального наставника-помічника католицького священника. Отже цікаво буде тепер глянути, до чого дійшов цей мистець, пущений уже сам на бистрі води свого таланту та що в ньому лишилося з тої його практики у католиків.

Найновіший фільм Дювівіє „Її перший бал” (а властиво „Балевий карнет” = *Un carnet du bal*) справді пре-

красний фільм. Це ряд образів-споминів про знайомих з минулого одної жінки та сконфронтування їх з сучасним станом тих людей. Спомини минулого представлені чудово-казковими образами, в на-строї слабовитої, сумної мрії-ниці. Реалізм життя зображують поодинокі сцени, нерозумно дуже бруталні, формою натуралістичні, заєдно сумні, коли не страшно-безнадійні. Типи акторів так дібрані до поодиноких ролей, що просто мається враження, начеб режисер брав їх з якогось магазину манекінів, спеціально до того вирізьблених! Знаменито дібрані типи, бруталізм сцен, скорочення ходу подій і б. інших рисок форми цього фільму — дуже нагадують большевицьку фільмову школу. Але є в ньому й багато з нереальності режисера Рене Клера (Claire) й рівночасно найкращих зразків американського фільму.

Виступає в цьому фільмі й католицький священик, що заведений у любові вступив до монастиря. Зовсім як у наївній „Марусі” сентиментального Квітки-Основ'яненка. Цю роль грає славний Гаррі Бор (Baur). Бруталний реаліст типу званого „Фляйшменш” - людина тіла, Бор очевидно не може зобразити монаха як чоловіка надприродних поривів і тому дає в своїй грі тип естетизуючого інтелектуаліста, наче живцем взятий з подібних переживань Гюїсманса в його творі „По дорозі”.

Виймово виступає в цьому фільмі при самих кінці „теза”: варт жити для материнства. Теза фільму, хоч правильна, проте дуже природно-приземна і до того непереконлива: адже весь час тривання фільму режисер переконував нас, що взагалі не варт жити. З закінчення видно, що поставили цю тезу так собі: для приличности французьких „патріотів”, які платять премії за материнство, але самі дітей не хочуть мати...

У фільмах Гітрі теж бачимо ряд картин: у комедії „Роман шулера” з сучасного життя, в драмі „Перли корони” — з історії. Всі ті картини добре получені й добре виведені, але не видно в них тої внутрішньої обеднуючої сили таланту, що її має Дювівіє. Нема в Гітрі сентименту Француза; лиш інтелектуалізм Жида. Ну й авторекляма себе самого: кождий з фільмів Гітрі це властиво оповідання в першій особі, звичайно про себе самого, або бодай про уосібнення себе. Католицизм в ідеях чи людях у Гітрі виходить все негативно, бо це не з тези, але з представлення. Папа се тип непота-політиканта, для якого ціль освячує засоби. Священик і релігійні обряди чи навіть прим. католицький ідеал родини — це щось наскрізь смішне й нежиттєве, а то й відразливе. „Моральна” теза „Роману шулера” така, що світ дідька варт, а моральність лише шкодить її визнавцям: коли герой хоче жити мо-

рально, то все має з того шкоду. Фільм „Роман шулера” пропагує крім розпусти в порнографічному зображенні, голов-но злочинство, а крізь цілу його акцію червоною ниткою тягнуться аморально-цинічні пояснення й „морали” Гітрі в душі жидівських „шмонцесів”, н. б. дуже за-хвалювані паном м. р. з „Діла”...

Всі три згадані фільми то виразно, то скрито пропагують ідею, що життя нічого не варт, що моральність смішна і шкідлива, що чоловік живе лише для вдоволення своїх гонів, а властиво голов-них гріхів. Ідеї подібні до висновків, які вдумчивий читач може поробити з тво-рів старого Бальзака чи нового Пруста, тих пропагаторів усякої безідейности й признання, що „життя треба брати та-ким, яким воно є”. Ідеал родини в тих фільмах зовсім схожий на свинство з твору Жида Блюма про подружжя.

Коли в реколекціях католиків пер-ша наука говорить звичайно, що ціль людини — Бог, то в „реколекціях”, які дають такі фільми, перша наука є про те, що чоловік не має ніякої ціли в жит-тю. Це наука найстрашнішого морально-го дефетизму, який мусить довести до крайнього озвіріння людини.

Очевидно, що така пропаганда збіс-нуватілої людської бестії опановує вреш-ті й самих творців таких фільмів. Дока-зом сього хочби останній французький фільм п. н. „Капітан Моленар”. Капітан

Моленар, якого ролю знаменито грає згадуваний Гершко Бор, це людина гонів і нерозкаяности аж до смерти. Капітан щирий „батько” своєї залоги, яку сам водить по шинках і публичних домах. Моленар мальтретує власну жінку й дітей та преспокійно обманює, торгує смертю й убиває людей. По страшних авантурах конає спараліжований, та нерозкаяний до смерти. Його жінка-католичка, діти й священник представлені наскрізь негативно. Видець мусить з оглядання фільму набрати переконання, що мати-католичка це фальшива девотка без серця, діти католиків труси або зрадники власних родичів, а священник це слуга нечесних капіталістів. Фільма пропагує виразно ідею Блюмового фолксфронту, що домашнє вогнище це нечуване ярмо і свинство. Дальше виходить з того фільму виразна пропаганда розвалу родини включно до того, щоб діти зраджували своїх родичів (анальогія: комсомольці — денунціатори родичів!). Сам герой Моленар, по якого боці стоїть вся симпатія режисера, се воплочене обоження пристрастей усіх семи головних гріхів. Рівночасно цей фільм пропагує, подібно як і попередні, клясову ненависть представленням всіх т. зв. маючих верств у наскрізь негативному світлі.

І так помалу але певно доходимо до зображення „героя нашого часу” у французькому фільмі. Дав його геніяльний

негативно Дювівіє в фільмі „Вязень з Касби” („Péré le Moso”). Хтож є тим „героем”? Мальверсант, злодій і вбивник, чоловік 3.000 жінок з усіх публичних домів, нерозкаяний аж до смерти віталіст-десперадо. Словом: кримінальний злочинець, ось „герой нашого времени”. Не якийсь герой для родини, для батьківщини, для Бога, а типовий виметень суспільности, т. зв. „авсензайтер”. Ніяких моральних зобовязань нема, одно лише зобовязує: жити „гарно” всіми головними гріхами, о б о ж а т и п р и с т р а с т ь без стриму. І кінчити самогубством, як скінчив Юда...

Цікаво, що до подібних „ідеалів” ско-тилися були література і театр у передгітлерівській Німеччині. Видавали там тоді біографії злочинців і збоченців у спеціальних видавництвах (прим. „Die Aussenseiter der Gesellschaft”), як у католиків життєписи Святих. Рівночасно література, театр і кіно пропагували злочинців як героїв. Славні з того були Жи-ди пр. кіно-режисер Лянґ (фільм „Убивники” й ін.) чи спілка Курт Вайль і Берт Брехт, які у „Драй Грошен Опер” гльо-рифікували життя сутенера й його „товаришки”. До подібного свинства дійшов тепер уже і новий французький мовою, а властиво жидівський духом фільм.

Творці того фільму гльорифікують ідеї вже не якогось поодинокого упадку

чи прогріху, заперечують не якусь вибрану догму католицької етики, а проголошують усі сім головних гріхів як зразок до наслідування. Заперечують рацію всякої доцільності життя й піддають його вповні одинично й суспільно ідеям сатанократії. Твориться один спільний фолксфронт гріха, в котрім сходяться капіталізм з большевизмом, Ніцше з Марксом. Твориться ідеологію десперадів: людей бунту для бунту, правдивих люциферистів, богоненависників, людей суспільної революції й особистого злочину в одній особі.

Хто має інтерес у творенні такої ідеології людей гріха? Дві установи ворогів Бога: большевизм і масонерія. В статті „Нова фільмова політика” (гл. „Нова Зоря” ч. 661) виказав я, що большевики опанували банкрутуючий американський фільмовий промисл і тайними допомагачами сфінансували його на те, щоб за допомогою американського, ніби „невтрального”, фільму ширити свої комуністичні ідеали.²⁾

Та з часом виявилось, що американ-

²⁾ Ліберальне „Діло” з 6. VII. 1938 (стор. 6) подає ось яку вістку: „Відомий американський письменник Ернест Геммінгвей відбув подорож по республіканській Іспанії і вернувся до Голівуду з багатим матеріалом, щоб зробити величезний сценарій. Багато голівудських артистів заявило, що хоче грати ролі в фільмі, навіть найскромніші. Покищо відомо, що візьмуть участь Фредерік Марч, Поль Муні, Монтгомері, Франшо

ська симпліфістична психологія не може зловити культурнішого й вибагливішого Європейця. Тоді повстав новий помисл: запрягти французьке кіновиробництво до подібної „нової фільмової політики”, але вже з „європейським” підходом до справи. І ось „французький” кінопромисл нагло підноситься з дотеперішнього упадку, дістає нових режисерів, нові сценарії, прекрасний технічний вилад — та стає до „нової” справді мистецької творчости. А безсумніву влекшила сю перемену допомога уряду Блюма, в яким на 91 осіб було аж 51 масонів і 40 людей з „вибраного” народу. Тай врешті сам пан Блюм уже давно пописувався творами, в яких осмішував чистоту, родину й Церкву.

Так повстав „новий французький фільм”. Повстав доцільно: Ворожий фашизмові й Церкві письменник Жорж Дюамель (Duhamel) у своїй розправі „Куди веде нас кіно” доказує, що в пересічного чоловіка, який переживає фільмовий образ, повстає свого рода приспання інтелектуальних сил... замість ділання волі, яке маємо при нормальній

Тон, Люїза Райнер і Джон Крофорд”. Отже — вичислені це все артисти-мільонери, Жиди й рівночасно большевики по душі. Джон Крофорд називають навіть „червона Джон”; вона носить іще червоні сукні, щоб підкреслити свою „червоність”. Їх фільми це постійна ідеалізація комунарських кличів, хоч нераз дуже зручно прихована.

праці інтелекту, коли самі мусимо через
лучення зображень висновувати в нашій
свідомості деякі ідеї, в діланні фільмо-
вих образів маємо все те подане вже в
готовій формі. Фільм годує нашу свідо-
мість готовими вже образами й симво-
лами, що їх створили інші люди — й ви-
кликає в нас дуже упрощений спосіб ду-
мання.... І в тім улекшенні, спрощенні ду-
хової праці, як каже Дюамель, саме ве-
лика небезпека. Сили душі пересічного
кіномана слабнуть, стаються лекше по-
датливі на всяку злу чи добру сугестію.
Звідси той зріст загальної пасивно-
сти мас, який тепер скрізь добачаємо
в Європі, того легкого піддання себе
всякій пропаганді.

Другий франц. публіцист Л. Роміє
(Romier) пише, що процес думання кіно-
мана відбувається при „нечуваній еконо-
мії інтелектуального напруження”. Філь-
мові образи вчать думати скороченнями,
а сам процес думання відбувається з біль-
шою плястикою, ніж при абстракційній
асоціації зображень. Звідси величезні
виховні можливості кіна, яке всяку ідею
може впоювати лекше й більш інтензив-
но, ніж виклад чи лектура. Рівночасно з
тим Роміє бачить і небезпеку кіна. Нова
„фільмова свідомість” це шаблон думан-
ня й поменшить індивідуальні вартости
особистих переживань. Словом повстане
тупий чоловік маси, рід большевицько-
го раба антропоїда. Повстане отже „чо-

ловік", якому сатанократія легко накине всяку ідейну погань та вложить в його волю свій наказ „Распни Його”.³⁾

У фільмі „Пепе ле Моко” приходиться тип хитрого падлюки, поліційного комісара, який уподібнюється сам до злочинців, пристає з ними, використовує знання їх психології та своєю пекольною підлазкою й видержливістю доводить їх до того, що самі впадають у його руки. Коли палкі Європейці пруть до того, щоб злочинців ловити нагально, силою й напором, то хитрий комісар „Левантинець” радить ловити людей „chouia” = обережно... І справді це шуя того шуї бере верх і дає перемогу його визнавцеві... Таке шуя примінює тепер фолксфронтава мафія в кіновій підлазці до наших душ. Большевицькі фільми конфіскують, отже йдуть „невтральні французькі”... Будьмож на острозі, будьмо обережні, не даймо себе перетворити на антропоїдів. Шуя!

³⁾ Пор. мою брошуру „На фронті української книжки” (уступ „Як і кого виховує сучасна зла преса й література”) та статтю „Що таке гуманізм?” Д. Мережковського („Н. Зоря” ч. 664).

З М І С Т

Від автора	3
Література й кримінал	5
Про католицьку белетристику	15
А. Данієль-Ропс: Християнський пові- стяр	27
Різьблю віддаль	38
Питання без відповіді	49
Повстає католицька повість	58
Сон тіні	70
Предок	80
Без коріння	92
Черлень	103
В католицькій кіні	113
Chouia — Обережно!	121

Перед прочитанням прошу справити:
на 2 сторні — 3 вірш згори має бути:
що люблю я — еротики — Прага-Львів
на 68 стор. — 4 вірш згори має бути:
також малопристойний епізод з пророц-

1593кон (1986)
м.г.г.

Р
Л
4023

PA

4023

О. Мох.

Книжки і люди.